

Het Gentse begijnhof O.L.V. ter Hooie in de Franse tijd, (1795-1814).

Francis Ascoop

0. Inleiding

Een van de meest intrigerende religieuze bewegingen uit de westerse kerkgeschiedenis is die van de begijnenbeweging. Het is de enige beweging die in de middeleeuwse monastieke geschiedenis werd gecreëerd door en voor vrouwen. Ze bood alleenstaande vrouwen van alle leeftijden een religieus leven van contemplatie en gebed, terwijl ze zelf instonden voor hun levensonderhoud.

De begijnenbeweging vond haar oorsprong op het einde van de XIIe eeuw, en kende vooral in de Nederlanden een groot succes. Hoewel ze vandaag zo goed als verdwenen is, heeft ze zich in de Nederlanden het langst kunnen handhaven. Elk begijnhof was een soort ministad, waarin begijnen woonden in huizen en conventen. Ze hadden hun eigen kerk en verleenden bijstand aan zieke en arme begijnen. Begijnen waren kloosterlingen noch leken. Ze situeerden zich op de breuklijn tussen het kloosterleven en het leven als leek in de wereld. Net zoals kloosterlingen legden ze geloften van gehoorzaamheid en kuisheid af, maar het waren slechts tijdelijke geloften. Op elk ogenblik kon het begijn beslissen naar de 'wereld' terug te keren. Bovendien was het begijnhof niet ingebed in een ruimere structuur als een kloosterorde of -congregatie. Elk begijnhof was onafhankelijk.

Tot de late XIXe eeuw werd bijna geen onderzoek gewijd aan deze vreemdsoortige instellingen. Pas vanaf de omslag van de XXe eeuw begonnen lokale vorsers met de eerste aanzetten tot een gedegen bronnenonderzoek. De eerste standaardwerken over het fenomeen van de begijnhoven dateren van de eerste helft van de XXe eeuw.(1) Vanaf de jaren negentig groeide de interesse en zagen enkele algemene werken het levenslicht, de ene al wetenschappelijker dan de andere.(2) Recent verschenen ook enkele studies die een specifiek begijnhof behandelen. In deze monografieën gaat de aandacht vooral uit naar begijnhoven in de middeleeuwen(3), en de nieuwe tijd(4). Voor de nieuwste tijd zijn echter weinig monografieën beschikbaar.

Voor het Gentse begijnhof Onze-Lieve-Vrouw-ter Hooie - ook wel Klein

Begijnhof genoemd - is de aandacht vooralsnog primordiaal uitgegaan naar de nieuwe tijd. De periode werd reeds uitvoerig belicht door H. CAILLIAU (Soo geluckigh als een beggijn. Het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hooie te Gent, 1584-1792, Gent, 1995). Over de middeleeuwse periode, alsook over de periode na 1795, is er echter veel minder bekend. Hierover wordt slechts in algemene lijnen gerapporteerd in enkele algemene werken over het fenomeen van de begijnhoven en in enkele artikelen.(5)

Concreet willen we in dit artikel focussen op de Franse tijd: de periode vanaf de annexatie van de Oostenrijkse Nederlanden bij de Franse republiek in 1795 tot de bevrijding door de geallieerde troepen in 1814. Vanaf 1795 gaat Ter Hooie een periode van onzekerheden en wisselvalligheden tegemoet. Wanneer onze gewesten in 1795 definitief bij Frankrijk werden gevoegd, zetten de revolutionairen een grootscheepse nationalisatie van alle religieuze instellingen en hun goederen in gang. Ter Hooie echter, alsook de andere twee Gentse begijnhoven (6), wisten zich hieraan te onttrekken: door zich te laten erkennen als godshuis - en niet als religieuze instelling - werden deze vreemdsoortige kloosters niet afgeschaft maar voortaan geplaatst onder het beheer van de stedelijke Commissie van de Burgerlijke Godshuizen. Ter Hooie deed afstand van zijn zelfstandigheid in ruil voor zijn voortbestaan.

In dit artikel zal de focus uitgaan naar de impact van de Franse overheersing op het begijnhofleven. We onderzoeken hoe de begijnen van het Klein Begijnhof de woelige Franse tijd zijn doorgekomen, in hoeverre de overheid haar stempel drukte op het begijnhof en in welke mate het leven in het hof (mede hierdoor) ingrijpende veranderingen onderging.

Vooraleer we ons toeleggen op de Franse periode, presenteren we enkele preliminaire gegevens. In een eerste luik schetsen we de algemene ontwikkeling van het begijnhofleven, waarna we in een tweede luik de voorgeschiedenis van Ter Hooie in kaart brengen. In het derde en belangrijkste luik staan we dan uitgebreid stil bij de impact van de Franse overheersing van onze gewesten op het leven in Ter Hooie. Aan de hand van enkele thematische hoofdstukken trachten we een inzicht te krijgen in de twintig jaar durende turbulente begijnhofgeschiedenis. Hiervoor hanteren we vier invalshoeken. Ten eerste brengen we in detail de pogingen in kaart van de verschillende overheden in hun strijd om het beheer van de begijnhofgoederen. Vervolgens focussen we ons op het leven in het begijnhof en onderzoeken we in welke mate de krachtlijnen van het hofbestuur werden herbepaald. Ten derde staan we stil bij het religieuze leven in het begijnhof en vooral de invloed van de laïcisering hierop. In een laatste paragraaf bekijken we tenslotte het caritatieve karakter van het begijnhof en lichten we enkele nieuwe

vormen toe van liefdadigheid die uit deze Franse periode stammen.

1. Ontstaan en ontwikkeling van de begijnenbeweging

De begijnenbeweging is gegroeid uit het samenkomen van individuele, religieus voelende vrouwen.(8) Overal in Europa was er vanaf de late XIe eeuw tot de XIIIe eeuw sprake van een algemene opleving van de religiositeit. Verenigd rond hun afkeer tegen de rijkdom van de kerk en haar machtige abdijen gaven lekeninitiatieven uiting aan een variëteit van heterodoxe bewegingen waarin de terugkeer naar het oorspronkelijke christendom en naar de grondbeginselen van evangelie centraal stond. Er werd gezocht naar nieuwe vormen van gelovig en vroom leven.

Aanvankelijk kenden de vrouwenkloosters een groot succes. De cisterciënzerorde was hierbij de eerste om ook vrouwen aan te nemen. Maar slechts de elite was er welkom. Al snel werden dubbelkloosters opgericht, waarbij vrouwen als 'conversen' bij mannenkloosters zich verdienstelijk maakten met eenvoudig handwerk als wassen, spinnen en weven. Tot in de tweede helft van de XIIe eeuw konden vrouwen terecht in deze dubbelkloosters. Ze kenden een groot succes maar werden op aandringen van de kerkelijke overheid geleidelijk afgebouwd.(9)

Vrome vrouwen werden dus gedwongen hun geloof op een andere manier te belijden. Sommige onder hen beleefden hun vroomheid thuis in familiekring. Anderen leefden samen en vestigden zich in los verband in de buurt van hospitaal, godshuizen en kloosters.(10) De kapel waarover deze instellingen beschikten deed dienst als gebedsruimte. Deze 'eerste begijnen' wijdden zich aan ziekenzorg en gebed en leidden er een contemplatief leven. Rond 1230 werden de eerste begijnenconventen opgericht: grootschalige complexen die tot 1900 vrouwen konden huisen.

Zo ontstonden permanente gemeenschappen van alleenstaande vrouwen die hun leven in afzondering combineerden met een actief apostolisch leven dat door eigen arbeid werd onderhouden. In tegenstelling tot de meeste kloosterorden is de begijnenbeweging dus niet op een welbepaald tijdstip door iemand gesticht. Ze is daarentegen gegroeid in een tijd van maatschappelijke en culturele vernieuwing.(11)

2. Het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw-Ter Hooie vóór 1795(12)

Omtrent het stichtingsjaar van het begijnhof bestaat geen zekerheid. Naar alle waarschijnlijkheid werd het begijnhof tussen 1242 en 1262 gesticht, en hadden Johanna (1205-1244) en Margaretha van Constantinopel (1244-1278) als gravinnen van Vlaanderen voor de stichting ingestaan. Het begijnhof lag buiten de

stadsomwalling, midden in de velden of de 'Hoye', een Germaanse woord voor vruchtbaar alluviaal land bij een waterloop (de Nederschelde). Aan de noordzijde begrenste de Nederschelde het begijnhof, in het zuiden de Lange Violettestraat.

Aanvankelijk beschikten de begijnen nog niet over een eigen bidplaats en volgden ze de kerkdiensten in hun parochiekerk, de Sint-Janskerk (Sint-Baafskathedraal). In 1262 werd hen door gravin Margaretha het recht verleend een eigen bidplaats en kerkhof op te richten. In hetzelfde jaar werden ook de bevoegdheden over het begijnhof vastgelegd. De abt van Sint-Pieters bezat het patronaatsrecht over het begijnhof, de pastoor van de Sint-Janskerk had recht op de offeranden van de begijnhofkapel en de begijnen moesten jaarlijks bij hem te biechte gaan. Het begijnhof had een eigen kapelaan die in de kapel de missen verzorgde. Deze was wel afhankelijk van de parochiepriester van Sint-Jan maar had ook eigen parochiale rechten. Het begijnhof kende een snelle groei en was omstreeks 1280 volledig ommuurd.

Ook het Sint-Elizabethbegijnhof of Groot Begijnhof werd omstreeks 1242 gesticht. De benaming 'Groot Begijnhof' contrasteerde met het 'Klein Begijnhof'. Het was immers groter dan het Sint-Elizabethbegijnhof. Bovendien zouden kleine begijnhoven meer vrouwen uit lagere sociale klasse aangetrokken hebben dan de grote begijnhoven.

Het Poortakkerbegijnhof of Sint-Aubertusbegijnhof werd omstreeks 1278 opgericht door bemiddeling van Margaretha van Constantinopel. Het lag aan de huidige Oude Houtlei en had een specifieke functie. Het deed dienst als infirmerie voor de Gentse begijnen die niet in het Groot- of Klein Begijnhof verbleven. Het begijnhof kon slechts aan achttien begijnen onderdak verlenen.

2.1 Het middeleeuws begijnhof

De stichting van het begijnhof was slechts mogelijk geweest dankzij de steun van de kerkelijke overheid, maar ook dankzij de steun van wereldlijke gezagsdragers (adel en steden). In de middeleeuwse geest paste het de rijken schenkingen te doen - veelal geldelijke steun en onroerend bezit - aan religieuze instellingen zoals kloosters en begijnhoven, in ruil voor gebeden en zielenheil. Ter Hooie bewaart nog steeds de herinnering aan één van haar eerste weldoeners: de familie d'Ayshove. Het convent Huyshove ontleent hieraan hoogstwaarschijnlijk zijn naam. Deze schenkingen werden meestal aangewend voor de zieke en arme begijnen - met als specifieke instelling de infirmerie en de H. Geesttafel. De grafelijke familie die Ter Hooie had gesticht, trad op als hoogste gezagdrager en beschermer. De vorst was als erfgenaam van de stichteres van de gemeenschap de hoogste autoriteit en zou als beschermer van het hof meermaals tussenbeide

komen op vraag van begijnen of andere betrokken personen.

Als gevolg van 'ketterse' stromingen in een aantal begijnhoven rezen ook in de Gentse begijnhoven verdenkingen van 'ketterse' praktijken. Zo liet Graaf Gwijde van Dampierre (1278-1305) in 1295 in het Klein Begijnhof een onderzoek instellen. De begijnen die als onwaardig werden beschouwd, werden door de baljuw onmiddellijk verplicht hun habijt af te leggen. Toen paus Clemens V (1305-1314) in 1311 de bul 'cum de quibusdam mulieribus' uitvaardigde, werd de ontbinding van alle begijnhoven bevolen. In Gent echter snelde graaf Ro-brecht de Béthune (1305-1322) de begijnhoven ter hulp. In 1320-1321 trachtte hij in hun naam de Gentse begijnhoven van alle verdenking vrij te spreken. Uit het verslag van het onderzoek dat in Ter Hooie werd gevoerd bleek dat het begijnhof gehoorzaam was aan Rome en dat alle verdenkingen van 'ketterij' onterecht waren. De begijnengemeenschap werd dan ook van elke blaam gezuiverd.

In de periode 1320 - 1566 kende Ter Hooie een vreedig bestaan en wist het zijn zelfstandigheid verder uit te bouwen door zijn bezittingen uit te breiden door erfenissen of schenkingen van gronden en renten. Toch hadden de vervolgingen een diepe indruk nagelaten. De drang van de kerk om de nogal onafgelijnde begijnenreligiositeit onder controle te krijgen vertaalde zich in een toenemende institutionalisering en reglementering.

7

2.2 Het begijnhof in de nieuwe tijd

In de XVIe eeuw brachten de godsdiensttroebelen opnieuw de bestaanszekerheid van het begijnhof in het gedrang. Nadat op 10 augustus 1566 de beeldenstroom was losgebarsten, verschenen de protestanten op 20 augustus te Gent en forceerden ze de toegang tot Ter Hooie. Toen de Raad van Beroerten in 1567 een onderzoek liet instellen naar de omvang van de schade, bleek uit het rapport dat in Ter Hooie vernielingen waren aangericht aan het sacramentenhuis, het kruisbeeld en het orgel.

Het optreden van Alva en de Spaanse landvoogden bracht de situatie niet meteen tot rust. Toen de calvinisten in 1578 in Gent hun eigen bewind vestigden, wijzigde het klimaat zelfs radicaal. De vervolgingen van katholieken woedden in alle hevigheid en opnieuw werden kerken zwaar beschadigd. In Ter Hooie werden in de zomer van 1578 de beelden en schilderijen in de kerk van de muur gehaald en vernield. In november 1578 maakte de vernielzucht plaats voor de inkwartiering van soldaten. In Ter Hooie sloegen sommige begijnen op de vlucht en zochten elders onderdak. Pas wanneer Alexander Farnese (1545-1592) een einde maakte aan zeven jaar calvinistische republiek (1578-1584), keerde de rust terug.

De periode vanaf het einde van de XIVe eeuw tot het midden van de XVIIIe eeuw

was er een van grote bloei. Met het Twaalfjarig Bestand tussen Spanje en de Noordelijke Nederlanden (1609) werd een politiek en religieus stabiele periode ingeluid in het Zuiden. In het spoor van de Contrareformatie waren de Spaanse landvoogden Albrecht en Isabella de begijnen gunstig gezind en schonken geld of gronden. Ook de kerkelijke overheid stelde de levenswijze van de begijnen herhaaldelijk als voorbeeld. Het toenemende aanzien en succes vertaalde zich vaak in een hernieuwde bouwlust. Het Klein Begijnhof werd tussen 1600 en 1700 volledig herbouwd: de houten huizen werden er vervangen door stenen panden. Tussen 1659 en 1672 kwam er een nieuwe kerk in laatrenaissancestijl, waartegen in 1720 een barokke voorgevel werd geplaatst. Twee nieuwe kapellen werden opgetrokken: de Sint-Godelievekapel, vanouds een befaamd bedevaartsoord voor oog- en keelkwalen, in 1638, en de H. Grafkapel in 1662. De algemene bloei kwam ook tot uiting in de toename van het aantal begijnen. In 1632 waren er in Ter Hooie honderd vierenzeventig begijnen, in 1780 driehonderd en negen.

De regeerperiode van de Oostenrijkse vorsten maakte een einde aan de bloei-periode. Door de afkondiging van het amortisatiedecreet (13) door Maria-Theresia op 15 september 1753, moest het Sint-Elizabethbegijnhof dertig duizend gulden betalen voor de amortisatie van blekerijen. Ook Ter Hooie heeft het moeilijk gehad, maar in welke mate men er financieel heeft onder geleden, is niet bekend.

Toen Jozef II in de Zuidelijke Nederlanden de contemplatieve kloosters liquideerde, zochten kloosterlingen onderdak in begijnhoven. Zo verbleven er in Ter Hooie 32 uitgedreven zusters.⁽¹⁴⁾ De meeste van hen bleven er tot aan hun dood. Ook het alledaagse in het begijnhof bleef niet onaangeroerd. Het ongunstig decreet van 26 juni 1784 betekende dat de begijnen niet meer op het hof zelf begraven mochten worden. Vanaf dan zou het Dampoortkerhof hiervoor instaan. De oude broederschappen werden afgeschaft en vervangen door één nieuwe: de broederschap van de actieve naastenliefde. Ter Hooie ging met tegenzin in op deze maatregel: de offerblokken werden uit de kerk verwijderd en de grootjuffrouw werd verplicht de boeken met de inkomsten uit de bestaande broederschappen aan de stad te overhandigen.

2.3 Het begijnhof op de vooravond van de Franse annexatie

Het verzet in de Zuidelijke Nederlanden tegen het optreden van de Oostenrijkse keizer Jozef II, dat uitmondde in de zogenaamde Brabantse Omwenteling die uitbrak in oktober 1789, bracht geen noemenswaardige verandering in het leven van de begijnen. Ook de daaropvolgende Oostenrijkse restauratie (november 1790 - november 1792) veroorzaakte geen schokgolven. Het was vooral vanaf

de twee opeenvolgende Franse bezettingen, afgebroken door een tweede Oostenrijkse restauratie (maart 1793 - juni 1794), dat men opnieuw zou interveniëren in het alledaagse leven van de begijnen.

Toen de Fransen na de slag bij Jemappes (6 november 1792) het Oostenrijks leger hadden verslagen, werden ze door de plaatselijke bevolking over het algemeen met groot enthousiasme onthaald. De Franse troepen werden, op grond van het revolutionaire gedachtegoed en ook als tegenstanders van Oostenrijk, verafgoed en gezien als de belichaming van het vrijheidsideaal. Bevelhebber generaal Charles Dumouriez proclameerde dat het Franse leger de bezittingen en de wetten van het land zou respecteren en de burgers vrijheid en gelijkheid zou brengen.

Stilaan kwam echter kritiek los op de aanpak van Dumouriez. Hoewel hij een onafhankelijk en gematigd België wilde, maakte de gebrekkige ravitaillering een aantal uitzonderingsbelastingen onvermijdelijk, waaronder leningen en opvoeringen van woningen, kledij en voedsel. De Gentse begijnhoven zouden voor de bezetter zowel een financiële als een materiële bijdrage moeten leveren. Op financieel vlak legde Dumouriez - om de Franse oorlogsmachine te voeden - aan de Gentse geestelijkheid een zware schatting op van twee miljoen Franse ponden. De Gentse bisschop, Ferdinand Maria de Lobkowitz, moest zelf maar uitmaken hoe hij het bedrag over de Gentse religieuze instellingen zou verdelen. Ter Hooie werd - ondanks hevig verzet van de begijnen - verplicht een grote som bij te dragen. Beslist werd dat Ter Hooie twintig duizend ponden voor zijn rekening zou nemen.⁽¹⁵⁾ Op 26 november verklaarde de ontvanger van het bisdom, H.J. Nuytens, een som van vier duizend zeshonderd ponden te hebben ontvangen. De dag erop werd nog eens een bedrag van drie duizend driehonderd ponden overgemaakt.⁽¹⁶⁾ Een partij zilverwerk werd o.a. gebruikt om het nodige geld bijeen te krijgen.

Op materieel vlak vervaardigden de begijnen van Ter Hooie, alsook deze van Sint-Elizabeth, in januari 1793 hemden voor de Franse troepen. In ruil hiervoor kregen ze kortstondig "bescherming" van generaal Jean Henri Ferrand, plaatscommandant van de Franse troepen in Gent. In een brief van 4 januari 1793 aan de grootjuffrouw van Ter Hooie maakte hij zijn voornemen bekend: "Il est défendu aqui que ce sois de les - de begijnen - troubler en aucune maniere sous peine d'être traité comme perturbateur du repos publique."⁽¹⁷⁾ De "bescherming" die Ferrand wou aanbieden kwam eigenlijk neer op een vrijstelling van inkwartiering. Het inkwartieren van Franse militairen in religieuze instellingen was immers vaak de grote schrik van de toenmalige religieuzen.

Het verblijf van de Fransen op Belgisch grondgebied was echter van korte duur, op 18 maart 1793 leed het revolutionaire leger een verpletterende nederlaag bij Neerwinden. Deze keer werden de Oostenrijkers met enthousiasme begroet.

Meer nog dan tijdens de eerste Oostenrijkse restauratie (1791-1792) werd er gestreefd naar een herstel van het Ancien Régime. Adel en clerus, nog in shock door de Franse bezetting, onderwierpen zich volledig aan het gerestaureerde Oostenrijkse gezag. De financiële toestand was echter uiterst slecht. Omdat de Provinciale Staten slechts met mondjesmaat geld in de overheidskas stortten moest de keizer meermaals een beroep doen op vrijwillige giften.

In 1794 enterden de Fransen opnieuw het Belgisch grondgebied, en versloegen de Oostenrijkers op 26 juni te Fleurus. Gent was op 4 juli 1794 weer in handen van de revolutionairen. De Franse bezetters verborgen niet langer hun intenties: men verklaarde niet alleen dat België de Franse legers zou onderhouden, maar ook dat onze gewesten de oorlogskosten van 1792 moesten vergoeden. Vanaf dat moment werd duidelijk dat België niet meer was dan een veroverd land. Het regende oorlogsheffingen en contributies. Volgens de ideologie van de bezetters moesten de rijken hiervoor instaan: religieuze instellingen, clerici en de grootgrondbezitters.

Op 9 augustus 1794 werd aan de bezette gebieden een militaire contributie van zestig miljoen ponden opgelegd. De stad Gent zou hiervan zeven miljoen voor haar rekening nemen. Het aandeel van Ter Hooie bedroeg opnieuw twintig duizend ponden. Op 1 januari 1795 werd reeds bijna een derde van het bedrag overgemaakt.(18)

Uiteindelijk zou van de zestig miljoen ponden slechts vijfenveertig percent geïnd worden. In welke mate het begijnhof zijn schuld verder aflost is niet duidelijk. Wat wel vatstaat is dat Ter Hooie een lening moest aangaan voor de betaling van deze contributie. De afbetaling van deze lening zou aanslepen tot 1814. In 1811 was het begijnhof zijn schuldeisers nog steeds een bedrag verschuldigd van ruim drieduizend ponden.(19)

3. Het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw-Ter Hooie in de periode 1795-1814

Hoewel Parijs onze gebieden reeds bestuurde sinds juli 1794 betekende de inlijving ervan, op 1 oktober 1795, dat geen onderscheid meer werd gemaakt tussen 'het oude Frankrijk' en 'het voormalige België'. Met deze assimilatie kwam formeel een einde aan de militaire bezetting in de Zuidelijke Nederlanden. Dit had belangrijke gevolgen op institutioneel, op wetgevend en vooral op religieus vlak: nieuwe structuren en instellingen van bestuurlijke aard werden gecreëerd, de Franse wetgeving inzake openbaar en kerkelijk leven werd stapsgewijs geïmplementeerd.(20)

Met de Franse Revolutie kwam de afschaffing van het Ancien Régime en al haar instellingen. En met de annexatie van onze gewesten werden nieuwe instel-

lingen gecreëerd die alle facetten van de samenleving behelsden. In de periode 1795-1814 zou de overheid als nooit tevoren haar stempel drukken op het religieuze leven. Dat ook Ter Hooie hier niet van gespaard bleef, zal blijken in de volgende paragrafen.

3.1 Vijf jaar juridische en politieke strijd om het begijnhofpatrimonium

De juridische positie van de begijnen zal onder het Franse regime heel wat stof doen opwaaien. Aan de oorsprong hiervan ligt de complexe wetgeving die de Fransen in onze gewesten hebben afgekondigd. De variabele interpretatie en praktische toepassing van de wetgeving was problematisch en zou aanslepen tot september 1800.

De interpretatie van de wet van 15 fructidor IV (september 1796) lag aan de basis van alle moeilijkheden. Door deze maatregel werden in de Verenigde Departementen alle religieuze huizen waar een of andere gelofte gold, geliquideerd.(21) Er werd reeds echter een uitzondering gemaakt voor religieuze instellingen die zich inhielden met onderwijs en armen- en ziekenzorg - omwille van het openbare nut van deze instellingen.(22) Bovendien was er een chronisch gebrek aan ervaren verplegend en onderwijzend personeel.(23) Conform de revolutionaire gedachte was het de bedoeling de armen- en ziekenzorg uit de kerkelijke sfeer te halen en de bijstand tot uitdrukkelijke taak van de burgerlijke overheid uit te roepen. Hiertoe werd een instelling gecreëerd die het bestuur op zich zou nemen van de caritatieve instellingen, zoals instellingen voor armen- en ziekenzorg en weeshuizen. Op 16 vendémiaire V (7 oktober 1796) werd de wet op de Hospices Civils gedecreteerd en verloor de kerk haar quasi-monopolie op de liefdadigheid.(24) Per gemeente zou een Commissie van de Burgerlijke Godshuizen worden ingericht die alle godshuizen(25) - dus zowel de reeds bestaande(25) als de nieuwe - gemeenschappelijk zou besturen. Ze zouden het vruchtgebruik van hun bezittingen behouden, en met de inkomsten uit die bezittingen zou de lokale armen- en ziekenzorg worden gefinancierd.(26)

De vraag was of de begijnen al dan niet kloosterlingen waren. Enerzijds kon worden verondersteld dat de begijnen religieuzen waren. Ze legden immers geloften af, hadden gemeenschappelijke inkomsten en droegen een habijt. In navolging van de wet van 15 fructidor IV (1 september 1796) moesten de begijnhoven aldus opgeheven en hun patrimonium genationaliseerd worden. Anderzijds leefden ze in individuele woningen die ze persoonlijk financierden, en beschikten ze over eigen inkomsten. Daarenboven hadden de begijnen een infirmerie en een H.

Geesttafel. Dat maakte het erg moeilijk, zeker vanuit juridisch opzicht, om hen niet als een caritatieve instelling te erkennen, vooral omdat die instituten in enkele steden als een burgerlijk godshuis werden beheerd.(27)

Het gebrek aan een duidelijke formulering met betrekking tot de begijnhoven leidde uiteindelijk tot de meest tegenstrijdige beslissingen. Door de dubbelzinnigheid verschilde het beleid bijgevolg van plaats tot plaats. De verwarring was totaal. Ministeriële en departementale omzendbrieven spraken elkaar tegen en de wetten werden door de lokale autoriteiten verschillend geïnterpreteerd en geconcretiseerd. Ook de sympathie of antipathie van plaatselijke instanties speelde een doorslaggevende rol. Soms kwamen de begijnhoven in handen van de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen, maar vaak kwam het tot een opheffing of een gedeeltelijke sluiting. Zo werd in het departement van de Ourthe het begijnhof van Luik in stand gehouden, terwijl het begijnhof van Antwerpen in het departement der beide Nethen werd afgeschaft.(28)

Voor Ter Hooie zou het juridisch en politiek getouwtrek aanhouden tot september 1800. Pas toen werd een definitieve beslissing genomen. Hoewel deze strijd pas werd ingeluid met de afkondiging van de wet van 15 fructidor IV, werd deze voorafgegaan door de verordeningen van de wet van 14 floréal IV (3 mei 1796).

3.1.1 Rol van de wereldlijke en geestelijke overheden

De rol van de nationale overheden in de begijnenkwestie speelde zich vooral af op het ministeriële niveau. De Franse ministers van Financiën en van Binnenlandse zaken namen het respectievelijk op voor hun eigen portefeuilles. De minister van Financiën, verantwoordelijk voor de nationale goederen, en de minister van Binnenlandse Zaken, met de eredienssten onder zijn bevoegdheid, waren het over deze kwestie niet eens.

Hoewel de minister van Financiën aanvankelijk de begijnhoven niet wou suppressen “attendu qu’ils n’étaient d’aucun ordre monastique”(29), herzag hij al gauw zijn mening: de opbrengsten van de verkoop of de verhuur van het begijnhof zouden immers kunnen bijdragen tot de aflossing van de staatsschuld. Bovendien vond hij dat de infirmerie binnen het hof uitsluitend aangewend werd voor de eigen bewoners, wat elke vorm van weldadigheid uitsluit. Zich baserend op de wet van 15 fructidor IV moesten de begijnhoeven dus worden opgeheven en hun roerende- en onroerende goederen bij het Nationaal Domein worden gevoegd. Het was de directeur van het Nationaal Domein te Gent, Harmand, die zou instaan voor de toe-eigening van de begijnhoven bij de Franse staat.(30)

De minister van Binnenlandse zaken daarentegen beschouwde de begijnen als leken aangezien ze geen eeuwige geloften aflegden.(31) Het waren liefdadigheidsinstellingen en hun bezittingen kwamen derhalve toe aan de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen: “sauf à la commission administrative à prendre des

mesures nécessaires pour assurer aux Béguines la conservation de tous leurs droits”.(32)

In afwachting van de definitieve wettelijke oplossing trachtten de departementale en lokale administraties de kwestie op te lossen.(33) Omdat de centrale administratie van het Schelvedepartement (dit departement valt in grote trekken samen met het huidige Oost-Vlaanderen) de taak had de wetten en besluiten, gedirigeerd vanuit Parijs, in onze gewesten door te voeren, moesten zowel de besluiten van de minister van Financiën als deze van Binnenlandse Zaken worden behartigd. In navolging van de tegenstrijdige ministeriële besluiten, zou de administratie dan ook blijk geven van deze onenigheid en het nu eens opnemen voor de begijnen, en het dan weer opnemen voor het Nationaal Domein.

Vanzelfsprekend deed de Gentse Commissie van de Burgerlijke Godshuizen er alles aan om dit tegen te gaan. De Commissie zag het begijnhof niet graag verdwijnen uit haar portefeuille, want met de begijnengoederen zouden verlieslatende kleinere godshuizen en nieuwe initiatieven gefinancierd kunnen worden.(34) Een besluit van 13 november 1796 hield immers in dat alle inkomsten van de burgerlijke godshuizen zonder onderscheid voor alle instellingen aangewend moesten worden, zonder rekening te houden met de oorspronkelijke bedoeling van de inkomsten. De Commissie zocht de steun van de minister van Binnenlandse Zaken en wendde zijn besluiten aan om haar rechten over het begijnhof kracht bij te zetten.(35) De Commissie werd hierin gesteund door de municipale administratie.

Dat de stad het opnam voor de Commissie, is te verklaren vanuit de verwevenheid van beide instellingen. De leden van de Commissie werden benoemd door de municipale administratie(36). En de begrotingen, rekeningen, besluiten, en reglementen van de Commissie werden aan het toezicht van deze administratie onderworpen. Bovendien stond de municipale administratie in voor het toekennen van gemeentelijke subsidies in het geval dat de inkomsten van de Commissie ontoereikend waren.(37) Men had er dus alle belang bij dat de Commissie over voldoende middelen kon beschikken om haar werking terdege uit te voeren. De inkomsten die de Commissie uit de (on)roerende goederen van het begijnhof ontving vloeiden immers niet automatisch terug naar het begijnhof maar werden ook aangewend om dringende noden van andere hospicen te nuttigen.(38)

De begijnen hebben op hun beurt alles in het werk gesteld om zich als liefdadigheidsinstelling te laten erkennen, waar ze niet als eigenaars, maar als hulpbehoevenden verbleven. De infirmerie en de H. Geesttafel golden volgens de begijnen als bewijs dat ze voorwerp waren van liefdadigheid.

De begijnen moesten het op dit ogenblik evenwel stellen zonder geestelijke beschermers of voogden, die eertijds hun vertegenwoordigers waren naar de

maatschappij toe. De prior van de Sint-Pietersabdij, de Gentse bisschop en de geestelijken van Sint-Baafs, hebben - voor zover we uit de bronnen hebben kunnen opmaken - geen rol gespeeld in de begijnenkwes- tie. De Sint-Pietersabdij werd immers opgeheven op 1 september 1796(39), de bisschopszetel was sinds het overlijden van F.M. de Lobkowitz (+ 29 januari 1795) vacant gebleven. De plaatsvervangende vicariaten hielden zich ook niet bezig met de begijnenkwes- tie.(40) Hetzelfde gold voor de geestelijken van Sint-Baafs.(41)

Ook de pastoor en de onderpastoor van het begijnhof mengden zich niet in de strijd. Ze hadden immers geweigerd de eed van gehoorzaamheid en eed van haat te onderschrijven en konden zich daarom niet laten gelden.(42) Bijgevolg moes- ten ze onderduiken.(43)

3.1.2 Wat voorafging: wet van 14 floréal IV (3 mei 1796)

Hoewel in onze gewesten nog geen wet was afgekondigd die onze kloosterorden afschafte - deze wet werd pas op 1 september 1796 van kracht - kreeg de direc- teur van het Nationaal Domein, gemachtigd door de arresten van 22 en 26 ven- démiaire IV (14 en 18 oktober 1795), de taak om de bezittingen en de inkomsten van de religieuze instellingen in kaart te brengen, met het oog op hun nakende nationalisatie.(44). De geestelijke instellingen, en dus ook Ter Hooie, moesten binnen de tien dagen een staat van goederen en inkomsten overmaken. De over- grote meerderheid van de religieuze instellingen legden de verorde- ningen echter naast zich neer. Ook de begijnen namen de zaak echter niet ernstig. Men dacht dat het niet zo'n vaart zou lopen, en men was helemaal niet van plan een staat van bezittingen op te maken.(45)

De overheid trof echter kordaat een nieuw besluit, met de wet van 14 floréal IV (3 mei 1796), door de inbeslagname van al hun goederen te vorderen. De admi- nistratie van alle religieuze instellingen werd zonder meer aan de directie van het Nationaal Domein overgedragen.(46) Dan pas besepte men dat het de revolutio- nairen ernst was. Slechts twee dagen na de bekendmaking van het arrest werden in het begijnhof de financiën doorgelicht en werd een inventaris opgemaakt van alle goederen aanwezig in het groothuis, de infirmerie, de kerk en de sacristie. Zowel de goederen als de inkomsten van het begijnhof zouden voortaan niet langer door de begijnen zelf maar door de directeur van het Nationaal Domein worden beheerd: "les biens et revenus sont mises en séquestre".(47)

De begijnen lieten het hier echter niet bij. Op 18 floréal IV (7 mei 1796) zocht de grootjuffrouw hulp bij de autoriteiten van het Schelvedepartement en vroeg hen in een verzoekschrift deze maatregel op te heffen. Ze argumenteerde dat het begijnhof geen religieuze orde was: "les béguines sons libres et indépendants et ne peuvent être placées en aucune façon au rang des personnes religieuses". Ze eiste dat de in sekwester geplaatste goederen en inkomsten opnieuw zouden

worden vrijgegeven.(48) De directeur van het Nationaal Domein bracht de stad op de hoogte van de petitie en vroeg de bevoegde autoriteiten stelling in te nemen met betrekking tot de identiteit van het begijnhof. Was het begijnhof een religieuze orde of niet?(49)

De municipale administratie gaf hierop in een brief van 28 floréal IV (17 mei 1796) antwoord: de begijnen waren geen kloosterlingen, omdat ze geen geloften voor het leven aflegden. Het begijnhof was in hun ogen “une maison de refuge et de secours pour filles et veuves”. Daarenboven verzorgden ze zieke vrouwen, wat hun dienstbaarheid ten aanzien van de samenleving onderstreepte. De stad drong er dus op aan het begijnhof niet als religieuze instelling maar als godshuis te bestempelen. Het hof maakte deel uit van het eeuwenoude patrimonium van godshuizen, de begijnen moesten in hun oude rechten worden hersteld. De commissaris van het Directoire exécutif (regeringscommissaris en hoofd van de centrale administratie van het Schelvedepartement) deelde dezelfde mening.(50)

Uiteindelijk werd in een brief van de administratie van het Schelvedepartement van 23 prairial IV (11 juni 1796) aan de grootjuffrouw de beslissing van de bevoegde organen overgemaakt. Gezien het advies van de stad en van de commissaris van het Directoire exécutif, kreeg ze de toestemming haar goederen opnieuw te beheren zoals vroeger. Maar enkel op voorwaarde dat ze om de drie maanden de regie der domeinen zou berichten over de inkomsten van het hof.(51) Slechts een kleine anderhalve maand na het besluit van 14 floréal werd het begijnhof opnieuw uit de handen van de directeur van het Nationaal Domein getrokken, en terug aan de begijnen toevertrouwd.

3.1.3 Wet van 15 fructidor IV (1 september 1796) en de nasleep ervan tot 3 september 1800

Het duurde echter niet lang vooraleer Ter Hooie opnieuw voor zijn voortbestaan vreesde. Hoewel het hof sinds de wet van 14 floréal IV reeds was erkend als godshuis, werd de identiteit ervan opnieuw in vraag gesteld. De kwestie was of de begijnhoven onder de uitzonderingsclausule van de wet van 15 fructidor IV (1 september 1796) vielen, en ze, erkend als godshuis, aldus onder de bevoegdheid van de Commissie van de Godshuizen ressorteerden.

De directeur van het Nationaal Domein Harmand zag in de wet van 15 fructidor IV opnieuw een bewijs voor de afschaffing van het begijnhof. Reeds een maand na de afkondiging van de wet beval hij de grootjuffrouw een inventaris op te maken van alle bezittingen van het begijnhof. We lezen in een brief van de directeur aan de grootjuffrouw van 19 vendémiaire V (10 oktober 1796) dat deze boedelbeschrijving wel degelijk werd overgemaakt.(52)

HOPITAL MILITAIRE DE GAND.

RELEVÉ de la Visite des Officiers de santé, du 10. *juin* de l'an 1866

DIVISION.

MALADES.		RÉGIMES.				PORTIONS ORDONNÉES		
		ANIMAL.	VEGETAL.	DISTR.	TOTAL.	POUR		
						le matin.	le soir.	TOTAL.
280.								
MATIN.	Officiers, et traités comme tels.	"	"	"	560			
	Soldats, et traités comme tels.	280	"	"				
SOIR . .	Officiers, et traités comme tels.	"	"	"				
	Soldats, et traités comme tels.	280	"	"				
VIANDE . . .	Portions . . .							
		Entières				66	66	132
		Trois quarts				55	22	77
		Demi				"	"	"
COTELETTES	Nombre					5	"	5
		Entières				45	45	90
		Trois quarts				26	28	54
		Demi				14	16	30
Pain	Portions . . .	Quart, et panade				12	12	24
		Soupes				15	15	30
		Diètes de pain				"	"	"
		Doubles, pour Officiers				"	"	"
		Entières				44	44	88
		Trois quarts				12	12	24
		Demi				9	9	18
		<i>Diète</i>				22	22	44
RIZ	Portions de cinq décagrammes (une once et demie).	Au bouillon				"	"	"
		Au lait				"	"	"
LAIT	Portions d'un quart de litre (demie chopine)	Riz au lait				20	20	40
		Bouillies				"	"	"
		Lait simple				"	"	"
BOULLIES		de trois décagrammes (ou une once) de farine				"	"	"
PRUNEAUX	Portions	de six décagrammes (ou deux onces).				22	22	44
LEGUMES	Pièces	de six décagrammes (ou deux onces).				66	44	110
	Nombre	A la coque				6	8	14
BOUILLON	Maigre					5	5	10

CERTIFIÉ conforme aux Cahiers des Visites dudit jour, par
le Soussigné *J. Verbeke*

Voedingsregime van militairen in het militair ziekenhuis anno 1816

Als reactie schreef de grootjuffrouw in het najaar(53) een brief aan de minister van Financiën - belast met de nationale goederen - om haar zaak te bepleiten. En volgens haar was er geen twijfel mogelijk: “rien n’est plus facile que démontrer que la loi de 15 fructidor n’est pas applicable aux beguines et que les beguinages ne peuvent sans aucun rapport être rangés dans la classe des corporation religieuses”. Wat waren haar voornaamste argumenten? De begijnen zijn niet onderworpen aan een monastieke regel, ze leggen geen eeuwige geloften af, en ze zijn vrij om het hof te verlaten wanneer ze willen; ze behouden hun bezit en staan in voor hun eigen onderhoud; ze zijn onderhevig aan de burgerlijke wetten en betalen belasting zoals iedereen.(54)

Op 24 Nivose V (13 januari 1797) kreeg de grootjuffrouw een verlossend bericht van de administrateur commissaire aux bureau des domaines nationaux: minister van Financiën Ramel had aan de gouvernementscommissaris van Brussel laten weten dat de begijnhoven van Gent niet onder de wet van 15 fructidor IV vielen en ze het bezit behielden van hun huizen en goederen. Ze mochten volgens hem niet worden gesupprimeerd omdat ze geen monastieke regel hadden. Hij beloofde deze richtlijnen over te maken aan de directeur van het Nationaal Domein.(55)

De Gentse Commissie van de Burgerlijke Godshuizen, die geïnstalleerd werd op 6 oktober 1797, liet een week later aan de grootjuffrouw weten dat de inkomsten en de bezittingen van haar hof voortaan door de Commissie zouden worden beheerd: “vous n’êtes plus autorisés à passer en votre qualité de directrice aucuns contrats d’achats et de vente”.(56)

De directeur van het Nationaal Domein betwiste de beslissing van de Commissie en beval de grootjuffrouw op 21 pluviose VI (9 februari 1798) een inventaris op te maken van de kerk, de sacristie en het groothuis. Over de inkomsten en uitgaven, en eventuele schulden, weigerde ze enige informatie mee te delen, want, zo vertelde ze, ze hadden deze al overgemaakt aan de Commissie. De inventaris wou ze niet ondertekenen omdat volgens haar de wet van 15 fructidor IV niet van toepassing was op de begijnhoven.(57)

Toen de Commissie gehoor kreeg van de activiteiten van de directeur van het Nationaal Domein besliste men op 12 brumaire VII (2 november 1798) de minister van Binnenlandse Zaken uit te nodigen de Commissie te steunen in haar aanspraken op de bezittingen van het begijnhof.(58)

De centrale administratie van het Schelvedepartement stelde, na advies van de minister van Financiën die plots een andere mening was toegedaan, de directeur van het Nationale Domein echter voorlopig in het gelijk. Het besloot op 25 pluviose VII (13 februari 1799) dat “les biens des hospices no. 2 & 10 - respectievelijk het Groot- en Klein-Begijnhof - sont déclarés faire partie du Domaine

National.” De Commissie moest stoppen met zich langer bezig te houden met bestuur en het beheer van de begijnhofgoederen. En tevens moet de Commissie de opbrengsten en de inkomsten die ze had ontvangen uit de bezittingen van het hof aan de directie van het Nationaal Domein overdragen.(59)

Intussen ging de municipale administratie niet akkoord met het arrest van het Schelddedepartement. Op 2 ventose VII (20 februari 1799) berichtte de stad aan het bestuur van het Schelddedepartement dat de uitvoer van het arrest zou leiden tot een inkomensverlies voor de Commissie van meer dan één vierde van haar totale inkomsten, waardoor ze over te weinig middelen zou beschikken om de dringende noden van de andere hospicen te nuttigen.(60) Gesteund door de stedelijke autoriteiten gaf de Commissie geen gevolg aan de beslissing van de minister van Financiën en het daaropvolgende besluit van het Schelddedepartement.

Op 27 ventose VII (16 maart 1799) drong de directeur van het Nationaal Domein bij de centrale administratie van de Schelddedepartement aan om de Commissie met aandrang te vragen het beheer van de begijnhoven over te laten.(61) Op 9 germinal VII (29 maart 1799) werd opnieuw hetzelfde geëist.(62) De directeur van het Nationaal Domein zou vanaf 13 floréal VII (2 mei 1799) starten met de verhuur van enkele onroerende goederen van het begijnhof. De Commissie reageerde fel en eiste de onmiddellijke stopzetting. Zo zou volgens de Commissie de verhuur van de infirmerie zware gevolgen hebben voor de begijnen: “les femmes indigentes accablés de vieillesse et d’infirmités seroient privées de tout asile si par suite de cette location elles étoient obligées d’évacuer sans délai les maisons qui leur servent de retraite”.(63)

Op 12 prairial VII (31 mei 1799) kreeg de Commissie antwoord van de minister van Binnenlandse Zaken: de begijnhoven kwamen volgens hem toe aan de Commissie. De minister gaf aan dat hij, in afwachting van het overleg dat hij hieromtrent zou plegen met de minister van Financiën(64), de directeur van het Nationaal Domein zou uitnodigen voorlopig het besluit van 25 pluviöse VII niet langer na te volgen en zich niet langer te moeien met het begijnhof. De centrale administratie van het Schelddedepartement autoriseerde de Commissie het beheer van het hof in handen te nemen. Dit allemaal in afwachting van de uiteindelijke beslissing die zou genomen worden omtrent de definiëring deze vreemde instellingen.(65)

De directeur van het Nationaal Domein was “bouleversé” van de beslissingen van de minister van Binnenlandse Zaken en van het Schelddedepartement. Volgens hem hadden de wet van 15 fructidor IV en het besluit van 25 pluviöse VII

van de centrale administratie, goedgekeurd door de minister van Financiën, de Commissie ervan moeten overtuigen dat de goederen van de begijnhoven geen deel uitmaken van hun patrimonium. Hij verklaarde dat hij geen afstand zou doen van de goederen van de begijnhoven.(66) Ook de minister van Financiën deelde zijn mening. Hij liet in een omzendbrief van 15 brumaire VIII (5 november 1799) verstaan dat de begijnhoven deel uitmaakten van het Nationaal Domein, tot op het moment dat het Corps Législatif een specifieke wet met betrekking tot de begijnhoven hadden uitgevaardigd.(67)

De administratie van het Schelddedepartement, zich baserend op de wet van 10 vendémiaire IV - waarin was vastgelegd dat de organisatie van de liefdadigheidsinstellingen toekwam aan de minister van Binnenlandse Zaken(68) - besloot op 12 pluviöse VIII (1 februari 1800) geen gevolg te geven aan de beslissing van de minister van Financiën.(69)

Maar nog gaf de directeur van het Nationaal Domein zich niet gewonnen. Uiteindelijk kwam de hele zaak voor het Gentse tribunaal. De Commissie won het pleit. Het werd definitief bevestigd met het optreden van de Franse consuls op 16 fructidor VIII (3 september 1800): ze stelden de minister van Binnenlandse Zaken in het gelijk. De begijnhoven waren liefdadigheidsinstellingen en hun goederen vielen voorgoed onder de bevoegdheid van de Commissie. Het begijnhof O.L.V.-Ter-Hooie was voortaan “hospice no. 10”.(70)

3.2 De organisatie binnen het hof

“A city of ladies”, zo omschreef Walter Simons de begijnengemeenschappen. Ter Hooie was een ministad waarin enkele instellingen borg stonden voor een geoliede leefgemeenschap. Een aantal gezagsdragers stonden in voor de goede gang van zaken. Aan het hoofd stond de grootjuffrouw. Zij werd bijgestaan door enkele andere begijnen die enkele deel- of adviserende taken op zich namen. Enkele afzonderlijke instellingen, zijnde de conventen, de infirmerie en de H. Geesttafel, hadden hun eigen organisatie, die onder controle stond van de grootjuffrouw en haar medebestuurders. Ook de administratie inzake de verkoop van de huisjes stond onder het toeziend oog van de grootjuffrouw.(71)

De komst van de Commissie als externe bestuurder van het begijnhof en beheerder van de begijnhofgoederen bracht verandering in deze interne organisatie. De krachtlijnen van het bestuur werden herbepaald. De begijnen konden niet anders dan zich aan te passen aan deze nieuwe omstandigheden.

3.2.1 De grootjuffrouw

Tijdens de Franse tijd werd Ter Hooie achtereenvolgens bestuurd door twee

grootjuffrouwen: Catherine de Ryck (1793-1811) en Theresia Adins (1811-1826). Hoewel de titel 'grootjuffrouw' bleef bestaan kwam ook de titel 'Directrice de l'hospice no. 10' in gebruik.(72)

Aan de voornaamste taken van de grootjuffrouw veranderde weinig: "La Grande-Dame représente le pouvoir exécutif".(73) Wel had ze niet langer het beslissingsrecht in het toewijzen en de verkoop van huisjes. Deze kwam voortaan toe aan de Commissie - hierover verder meer.

Toen grootjuffrouw Catherine de Ryck op 28 maart 1811 stierf, werd de opvolgingsprocedure in gang gezet. Wanneer werd overgegaan tot de verkiezing van een nieuwe grootjuffrouw, kwam naar aloude gewoonte de verkiezingscommissie van conventmeesteressen, gezelneden, H. Geestjuffrouwen, en begijnhofpastoor samen.(74) De prior van de Sint-Pietersabdij, als houder van het patronaatsrecht over het begijnhof, was er niet meer bij; de Sint-Pietersabdij was immers opgegeven. Ook de parochiepriester van de Sint-Baafsparochie en de deken van Gent waren niet op het appel. Hoewel dit verkiezingscomité gerechtigd was bij meerderheid van stemmen te beslissen, werd niettemin een kandidaat voorgedragen door kanunnik P.J. Triest. Deze laatste was sinds 1807 lid van de Commissie. Op 3 april 1811 maakte de Commissie aan het begijnhof bekend dat "sur la proposition de Monsieur Triest la Commission nomme madame Anne Therese Adins à la place de Directrice de l'infirmerie du Béguinage de Notre Dame dit Ter Hoyen".(75) Deze aankondiging gebeurde nadat de aartspriester van de kathedraal op 1 april de nieuwe grootjuffrouw in haar ambt had bevestigd.(76)

3.2.2 Andere leden van het hofbestuur

In de bronnen hebben we weinig informatie teruggevonden over de oorspronkelijke leden binnen het hofbestuur. We vonden verwijzingen naar twee of drie gezelneden die de voornaamste raadgevers waren van de grootjuffrouw. Zij werden door de grootjuffrouw gekozen "parmi les personnes les plus honorables et plus exemplaires du Béguinage".(77) Ook de functie van H. Geestjuffrouw werd nog steeds opgenomen; zij stond aan het hoofd van de H. Geesttafel.(78) De functies van rekeningjuffrouw en 'schrijverigge' werden voortaan door een persoon behartigd: de econoom, een functie die in het leven werd geroepen door de Commissie. Per godshuis stelde ze een econoom aan voor de zorg van de financiële administratie (79) een taak die in het begijnhof oorspronkelijk door de rekeningjuffrouwen en de schrijverigge werd waargenomen.

3.2.3 De infirmerie en de H. Geesttafel

De infirmerie was bestemd voor zieke en behoeftige begijnen die zelf niet konden instaan voor de betaling van noodzakelijke verzorging. Deze 'infirmieriekinderen' kregen er, mits een kleine persoonlijke bijdrage, verzorging van infirmeriezusters die voor hun diensten werden vergoed. Ze 'kochten hun tafel' in de infirmerie waar ze dan op kosten van de instelling leefden en woonden.(82) In de infirmerie was plaats voor 14 infirmieriekinderen.(83) De infirmerie kon rekenen op enkele artsen en chirurgen wiens diensten door de Commissie ter beschikking werden gesteld. Men werd er pas toegelaten nadat de Commissie haar goedkeuring had gegeven. Elk individueel geval werd door een arts in dienst van de Commissie onderzocht. De Commissie gaf pas haar fiat nadat de arts de diagnose had gesteld dat het begijn wel degelijk dringende hospitalisatie nodig had.(84) In de infirmerie werden niet langer alleen zieke vrouwen van binnen het hof, maar ook zieke vrouwen van andere godshuizen gehospitaliseerd. Zo besloot de Commissie op 18 pluviöse IX (7 februari 1801) dat Marie Thérèse D'hondt, gedomicilieerd in hospice nr. 2(85), "devenue imbecile", op koste van de commissie zou worden opgenomen in de infirmerie van het Klein Begijnhof.(86) Op 7 ventose XI (26 februari 1803) werd Anne Goreels, ex-religieuze van de Bijloke, op eigen aanvraag overgeplaatst naar de infirmerie van het begijnhof.(87)

De H. Geesttafel was in hoofdzaak een financieel gerichte instelling. Renten en aalmoezen, geschonken door rijke begijnen, leken of geestelijken, werden gebruikt om arme begijnen te ondersteunen die over onvoldoende inkomsten beschikten. Deze begijnen werden dan Heilig Geestkinderen genoemd. Wanneer ze zelf over eigen inkomsten beschikten, kregen ze een aanvullend bedrag toegestopt. Indien ze echter niets bezaten, konden ze volledig op kosten van de instelling leven.(88)

Het bestuur van de H. Geesttafel tijdens de Franse periode bleef ongewijzigd. Aan het hoofd stond nog steeds een H. Geestjuffrouw(89). Nog steeds kon men pas na vier jaar terugvallen op de steun van deze armentafel.(90) Gedurende de Franse tijd werden jaarlijks nooit meer dan twee H. Geestkinderen opgenomen.(91)

3.2.4 De conventen en huizen

De conventen waren gemeenschapshuizen waarin minder gegoede begijnen, novicen en pas gesteede begijnen onder leiding van een conventjuffrouw leefden en werkten. Begijnen die kapitaalkrchtig genoeg waren konden zelf een eigen huisje kopen.(92) Met de installering van de Commissie kwam echter aan

deze aloude praktijk een bruusk einde. Voortaan konden de begijnen niet langer voor het leven beschikken over een huisje, maar werden de huizen per termijn verhuurd.(93)

De conventen

Nog steeds werd het bestuur van ieder convent waargenomen door de conventmeesteres.(94) Uit een document van 1862 blijkt dat de verkiezing van de conventmeesteres tijdens de Franse tijd nog steeds gebeurde na advies van de conventbegijnen. Het tijdstip van de verkiezing veranderde wel. Voorheen werd de conventmeesteres pas vervangen na haar dood of na haar aftreden. Voortaan was dit niet langer het geval en moest de conventoverste elk jaar opnieuw in haar functie worden bekrachtigd.(95)

Elke begijn begon haar leven in een convent. Vóór de Franse tijd was het niet ongewoon dat ook begijnen die niets bezaten tot een convent werden toegelaten. Voortaan echter moest een intredend begijn over een "revenu hypothèque de cent trente francs par an" beschikken om te worden aanvaard.(96) Daarbovenop moest ze nog eens twintig francs betalen voor het onderhoud van het convent.(97) Of ook het kleedselgeld en het steedselgeld werd opgetrokken, weten we niet.(98) Hoe dan ook moet het voor arme vrouwen voortaan bijna onmogelijk geweest zijn om nog begijn te worden. Het feit dat in de Franse tijd slechts twee H. Geestkinderen financiële bijstand kregen, kan er inderdaad op wijzen dat de financiële draagkracht van de nieuwe begijnen er op vooruitging.

Ook de termijn van het noviciaat werd opgetrokken. Waar een begijn vroeger reeds na negen maanden noviciaat werd voorbereid op het kleedsel, moest ze voortaan een termijn van één jaar uitdoen. Ook de duur tussen het kleedsel en steedsel werd verhoogd: van zes tot acht maanden: "Les personnes qui veulent devenir beguines font une épreuve d'une année et si elles le trouvent bon, elles prennent le costume modeste de beguine après sept à huit mois, si elles le désirent, elles sont admise a l'association."(99) Na het steedsel moest het begijn naar aloude gewoonte nog enkele jaren in het convent blijven wonen.(100)

Sommige begijnen hadden genoeg financiële middelen om na het leven in een convent over te gaan tot het huren van een huisje. Vele conventbegijnen daarentegen waren nog steeds op betaalde arbeid toegewezen: "le plus grand nombre des béguines des couvents se donnent à des travaux manuels dont le produit doit suffire a leur existence".(101) Het beeld van de kantklossende begijn is alom bekend.(102) De vroegste gegevens over kantactiviteiten in Ter Hooie dateren van 1716, wanneer een begijn die kant maakte voor de Raad van Vlaanderen moest verschijnen omdat ze kant gestolen had.(103)

Nog steeds bestond het handwerk uit het vervaardigen van kant en lakens, en uit spinnen: “les béguines dans les couvents s'apprennent à filer, tricoter, coudre, broder, et fair des dentelles”.(104)

Naar aloude gewoonte werden naast de minder kapitaalkrachtige begijnen die genoodzaakt waren in een convent te leven, ook niet-begijnen tot een convent toegelaten.(105) Vaak ging het om uitgedreven kloosterzusters, weduwen en wereldlijke dochters. Zo werd in 1801 in het Convent H.Bruno voor de huur van een “caemer met twee celle” aan wereldlijke dochters en weduwen een jaarlijkse huurprijs van negentien francs gevraagd.(106)

De huizen

De huisjes konden vanaf 16 vendémiaire VII (7 oktober 1798) niet langer voor het leven gekocht worden, maar per termijn verhuurd.(107) De Commissie kwam pas in het bezit van een huisje nadat een begijn ofwel gestorven was, ofwel nadat ze opgenomen werd in de infirmerie, ofwel nadat ze besloten had het hof te verlaten. (Buiten zijn muren bezat het begijnhof drie huizen en tweeënvijftig lappen grond. De huizen waren allemaal gelegen in de Lange Violettestraat. De gronden, vooral weiland en akkerland, lagen verspreid rond het Gentse: vooral in Nazareth, Wetteren en Scheldewindeke.(108))

Een begijn kon een huis huren voor drie, zes of negen jaar. Na de afloop van deze huurtermijn kon ze opnieuw een aanvraag indienen voor een zelfgekozen termijn. De grootjuffrouw had in deze materie geen beslissingsrecht meer, voortaan moest elke aanvraag ingediend worden aan de leden van de Commissie. Dit blijkt echter nooit voor problemen te hebben gezorgd. Steeds liet de commissie een vernieuwing van het huurcontract toe.(109)

De huurprijs van een huisje werd geraamd door de “maître maçon en cette ville”(110). Van de huurder werd geëist dat ze jaarlijks haar huur betaalde, ongeacht de termijn die ze had gekozen om een huis te huren. Voor het kleinste huisje betaalde men een jaarlijkse huurprijs van eenenvijftig francs, voor een groot pand al gauw honderd francs. Het grootste huis was goed voor jaarlijks honderd drieënzestig francs huurgeld.(111) De grondbelastingen waren niet in de prijs inbegrepen, deze waren steeds ten laste van de huurder, zoals ook kleine herstellingen: “les impositions foncières et contributions de portes et fenêtres qui sont à charge des locataires”.(112) Omdat de huizen voortaan per termijn werden verhuurd, is het niet onwaarschijnlijk dat hierdoor meer begijnen de kans kregen een huisje te huren. Het bedrag van de huurprijs was immers kleiner dan het bedrag van de aankoopprijs. Op termijn werd het verschil uiteraard kleiner. Maar

toch is het niet ondenkbaar dat begijnen die jarenlang in een convent hadden geleefd, op oudere leeftijd er voor kozen een huisje te huren. Verder onderzoek naar de kapitaalkrachtigheid van de begijnen kan hieromtrent meer inzichten bieden.

Niet zelden verschaften begijnen onderdak aan familieleden. Zolang het personen waren van het vrouwelijke geslacht, waren ook niet-familieleden welkom. In een beschrijving van het begijnenleven in Ter Hooie van het jaar 1800 lezen we dat "toutes les Beguines qui habitent des maisons particulières peuvent admettre chez elles de jeunes filles de leurs frères ou sœurs même elles qui ne font pas de leur parenté".(113) Een huisje kon ook worden gehuurd door niet-begijnen. Zo werd één huisje verhuurd aan de Arme Klaren. Na de opheffing van de kloosters in 1796 zochten vele kloosterlingen immers onderdak in de begijnhoven. Andere kloosterzusters, zoals Penitenten en Rijke Klaren, werden ondergebracht in conventen.(114)

3.3 De begijnen stemmen hun leven af op God

Het godsdienstige leven was een essentieel onderdeel van het begijnenleven. Een deel van de dag werd aan God gewijd. Onder de verplichtingen vielen eucharistievieringen, getijden, biechten, vasten en persoonlijk gebed. Daarnaast moesten de begijnen deelnemen aan andere religieuze diensten, zoals processies. In het hof waren ook enkele broederschappen ingericht. Binnen de begijnhofmuren gaven de pastoor en de onderpastoor structuur en impulsen aan het leven met God. Buiten de muren werd een oogje in het zeil gehouden door de bisschop, de prior van de Sint-Pietersabdij en de geestelijken van Sint-Baafs.(115)

Met de Franse overheersing kwam een einde aan het bloeiende religieuze leven binnen het hof. Vooral vanaf de fructidoriaanse staatsgreep van 4 september 1797 werd het religieuze leven hevig verstoord. Pas met het concordaat van 15 juli 1801 viel het kerkelijke leven langzaam terug in de plooi.

3.3.1 Grondige verstoring van het religieuze leven tijdens de periode 1797-1801

Zoals we reeds aanhaalden, moesten de begijnen het op dit ogenblik stellen zonder geestelijke beschermers of voogden. De inspraak van de geestelijke overheid was dan ook zo goed als onbestaande.

Er was enkel nog sprake van de prior van de Sint-Pietersabdij. Van oudsher was hij namelijk één van de 'auditeurs van de rekening', wat wil zeggen dat hij zijn

goedkeuring moest geven aan de boekhouding van het hof die jaarlijks door de grootjuffrouw aan hem werd voorgelegd. Hoewel de prior van de abdij niet langer publiekelijk zijn ambt kon vervullen - de abdij was immers bij wet afgeschaft op 1 september 1796 -, zou hij wel nog tot 1802 zijn goedkeuring geven aan de rekeningen van het hof. Bepaalde eeuwenoude gebruiken verdwenen niet van de ene dag op de andere. In de rekeningen vonden we tot 1802 steeds dezelfde geijkte formule terug: "Rekeninge gepresenteert door juffrouw Marie Catherine de Ryck in persoon als Groot-Meesteregge van den Begynhove en infermirye van O. Lieve Vrouwe ter Hoyen binnen Gend aen den Eerw. heer Franciscus van den Broeck prior der exemple abdije nevens gend".(116) Dat de prior nog steeds deze oude bevoegdheid ter harte nam, werd hem niet in dank afgenomen. Op 18 juni 1799 kloeg de Commissie bij de centrale administratie van het Schelvedepartement dat "les comptables et administrateurs des biens de l'hospice no. 10 qui appartiennent à notre administration n'ont pas rendu leur compte à cause que le l'abbé de St.-Pierre, qui étoit le tuteur de ces maisons, les a emportés".(117)

Op 16 floreal V (5 mei 1797) werd de wet De l'exercice et de la police extérieure des cultes afgekondigd in het Schelvedepartement. De eredienst mocht voortaan enkel nog binnen de kerkgebouwen plaatsvinden, op voorwaarde dat de clericus de verklaring van onderwerping en gehoorzaamheid aan de wetten van de Republiek had onderschreven. De meerderheid van de Gentse geestelijken legden zich neer bij deze vorderingen en legden de eed van trouw aan de Republiek af. De pastoor van het begijnhof, Huybrecht, alsook onderpastoor Vander Straeten, weigerden deze eed af te leggen.(118) Omdat ze de eed niet aflegden, werd de begijnhofkerk gesloten en mochten de geestelijken hun functie niet langer uitoefenen.(119)

De lokale besturen gingen echter nog niet over tot massale vervolgingen en in de meeste kantons liet men de onbeëdigde priesters met rust. Na de fructidoriaanse staatsgreep van september 1797 werden de voorgeschreven straffen wel nauwgezet uitgevoerd. Daarenboven verviel de eed van trouw en verplichtte de wet van 19 fructidor V (5 september 1797) de clerici een eed van haat aan het koningschap af te leggen.(120) Opnieuw weigerden Huybrecht en Vander Straeten over te gaan tot deze nieuwe eedaflegging.(121)

Priesters die geweigerd hadden de eed van haat af te leggen doken onder. In sommige gevallen werden ze gearresteerd zonder meer, ofwel volgde op die arrestatie een deportatie.(122) Uit de bronnen blijkt dat Huybrecht en Vander Straeten aan de vervolgingen ontsnapten en onderdoken.(123) Zij zetten ondergronds hun priesterfunctie verder, al dan niet met medeweten van het lokale bestuur. Maar dit was een risicovolle onderneming, de overheid ging immers actief naar hen op zoek. De kantonadministraties kregen de taak lijsten op te

stellen van de geestelijken die op hun grondgebied verbleven en melding te maken van hun doen en laten. Uit deze lijsten blijkt dat de priesters in verschillende categorieën werden onderverdeeld. Enerzijds diegenen die gevaarlijk waren voor de republiek omdat ze resoluut de eed afzwoeren en de mensen ophitsten tegen de republikeinse overheid. De meest opstandige priesters werden omschreven als “très dangereux”. Ook Huybrecht kreeg dit etiket aangeplakt. Anderzijds waren er de meer gematigde geestelijken. Ook zij legden de eed niet af, maar ze hielden zich op de achtergrond en verstoorden de publieke rust niet. Onderpastoor Vander Straeten werden gecatalogeerd binnen deze groep.(124) Voor hen werd de omschrijving “paisible” gebruikt.

Aldus werd de begijnhofkerk gesloten omdat de pastoor en de onderpastoor geweigerd hadden de eed te onderschrijven. Op 18 september 1797 werden de klokken uit de kerk weggehaald en werden alle kruisen uit de kerk verwijderd.(125) Op de laatste zondag van september 1797 werd in het hof “den laesten dienst in ons Kerk gedaen”.(126) Hiermee viel het religieuze leven echter niet stil. Huybrecht en Vander Straeten werden nooit gevat en konden ondergronds hun taken voortzetten.(127) In het grootste geheim droeg men missen op. In het groothuis van het begijnhof wordt nog een altaar, verborgen in een kast, bewaard. In enkele seconden werd de kast een altaar en bij onraad weer een “onschuldige” kast. Ze bestaat uit allerlei geheime vakjes en laden waarin alle misgerief een plaatsje heeft. Het was een wonderlijk overblijfsel van het stille verzet in de Beloken Tijd.(128)

Dit moet hoe dan ook zijn weerslag hebben gehad op de continuïteit van de eucharistievieringen, de opvolging van getijden en devoties. De concrete impact ervan kennen we niet. Het is ook niet onlogisch dat de bronnen hierover niet spreken. Uit vrees voor een mogelijke arrestatie en deportatie moesten de geestelijken zeer discreet te werk gaan en zo weinig mogelijk sporen achterlaten. Hoe dan ook werd de liturgie levendig gehouden: tijdens de Beloken Tijd werden er wekelijks “vijf missen exonoreert en anderen diensten gedaen”.(129) Van de jaargetijden, waarvan het hele begijnhof genoot en waarop geen enkel begijn mocht ontbreken, was er echter geen sprake meer.(130) Ook processies, openbare begrafenissen en plechtige berechtingen werden verboden.(131)

Maar over de kerk konden de begijnen niet langer beschikken. Meer nog, bij decreet van 5 brumaire VI (26 oktober 1797) besliste het Directoire alle bezittingen van kerken en pastorijen waarvan de geestelijken weigerden de eed van haat af te leggen, te confisqueren.(132) We kunnen niet met zekerheid aantonen of dit decreet ook in het begijnhof werd toegepast. Er is namelijk maar één bron die in deze richting zou kunnen wijzen. Zo zou de kerk ter beschikking gesteld zijn aan de commissaire des guerres. Op 22 vendémiaire VIII (14 oktober 1799)

kreeg de Commissie te horen dat het leger nood had aan “un magasin supplémentaire et monumentale et il n’est point d’autre que l’église du petit béguinage”. De prefect vroeg de kerk te ontruimen zodat de soldaten niet gehinderd zouden worden in het stockeren van hun materiaal. Op 23 vendémiaire (15 oktober 1799) deelde de Commissie de prefect mede dat aan zijn eis werd voldaan en dat nog vandaag een schatter naar het begijnhof zou worden gezonden om de huurprijs van de kerk vast te stellen. Het gerief dat uit de kerk werd verwijderd zou worden opgeslagen in de kapel.(133)

De wet van 19 fructidor V (5 september 1797) eiste naast de eedaflegging door clerici ook de stipte naleving van de wet van de 16 floreal V (5 mei 1797); de zogeheten wet De l’exercice et de la police extérieure des cultes. Voor het begijnhof hield dit in dat de begijnen verplicht werden hun habijt af te leggen.(134) Tevens werd het hen verboden nog langer novicen aan te nemen.(135) Op 24 september 1797 legden de begijnen inderdaad hun habijt af.(136) In oktober verschenen de begijnen voor het eerst in wereldlijke kledij: “de begijnen verschenen voor de eerste maal in wereldlyke kleeding op straat den 19 oktober 1797.”(137) Ook voor de rekrutering van jonge begijnen laat de crisis zich voelen. Hoewel er een verbod was op de aanvaarding van nieuwe begijnen, legden in 1797 zeven novicen de geloften af. Tussen 1797 en 1800 waren er geen stedingen. In 1801 waren er opnieuw een zestal. Het lijkt er dus op dat ofwel de Commissie de opname en opleiding van nieuwe begijnen oogluikend toeliet, ofwel dat het begijnhof in het geheim nieuwe novicen aannam.

3.3.2 Het religieuze leven komt met het Concordaat langzaam terug op gang

De oprichting van het concordataire Gentse bisdom betekende voor het begijnhof dat voortaan de bisschop als hoogste autoriteit werd erkend: “quant au spirituel, les membres sont soumis à l’évêque diocésane; quant au temporel elles dépendent de la commission des hospices.”(138)

Met het concordaat tussen de paus en Napoleon kwam tevens een nieuwe eed in voege. Van de clerus werd verwacht dat ze zich via een eed van trouw aan de regering zouden onderwerpen aan de wetten van de staat. De clerici van het bisdom Gent legden deze eed af tijdens een plechtige viering in de Sint-Baafskathedraal op 5 nivose XI (26 december 1802).(139) Na het evangelie moesten zij, in handen van de prefect van het Scheldedepartement de eed zweren op de heilige evangeliën.(140) De meerderheid van de beëdigde priesters legden deze nieuwe eed af, en ook de meeste onbeëdigden lieten er zich toe verleiden.(141) Ook begijnhofpastoor Huybrecht en onderpastoor Vander

Straeten legden de eed af. Na vijf jaar onderduiken konden ze nu eindelijk officieel hun ambten hervatten. Huybrecht kreeg voortaan de titel van “desservant du Petit Béguinage”, Vander Straeten “vicaire”.(142)

Hoewel de begijnhofkerk voor de eredienst werd heropend, werden er niet langer parochiale rechten aan verbonden. De kerk van Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie werd omgevormd tot een succursale kerk, waardoor ze haar rol als ‘parochiekerk’ kwijtspeelde.(143) Ze ging, net zoals de nabijgelegen Sint-Annakerk, functioneren als hulpkerk bij de parochie van Sint-Jacobs.(144) Aan de pastoor van Sint-Jacobs werd evenwel geen enkele zegging toegekend over de desservant van het begijnhof. Het voornaamste gevolg van deze nieuwe kerkelijke hiërarchie was dat Huybrecht als desservant voor zijn inkomsten aangewezen was op de stad en vooral op de gelovigen, zijnde de begijnen. Het beneficiesy-steem had immers afgedaan.(145)

De bezoldiging die de begijnhofpastoor ontving van de stad werd geregeld door de prefect van het Schelvedepartement.(146) Maar omdat die ontoereikend was, moesten de begijnen voor een groot deel zelf bijspringen: “Notre curé comme desservant a eu le traitement comme les autres desservants de la ville, mais avec le quel il etoit loin de pouvoir subsister sans notre assistance”.(147) Deze bijdrage kon oplopen tot ruim driehonderd francs per jaar. Ook voor de onderpastoor werd dezelfde regeling getroffen.(148)

In navolging van de eedaflegging door de pastoor en onderpastoor werd het kerkgebouw opnieuw ter beschikking van de cultus gesteld. Op 30 mei 1802 werden de sleutels van de kerk plechtig aan de begijnen overhandigd.(149) Op 6 juni 1802 werd de eerste dienst gedaan.(150) De klokken, die het hof op 15 december 1800 had teruggekregen, konden opnieuw worden geluid.(151)

De devoties, processies en broederschappen, die tijdens de revolutiejaren gedeeltelijk teloorgegaan waren, werden nieuw leven ingeblazen.(152) De dagelijkse liturgische vieringen werden in ere hersteld. Het angelus werd elke dag geluid om half vijf ‘s morgens, waarna de begijnen de eerste eucharistie bijwoonden. Deze werd gevierd om vijf uur ‘s morgens in de zomer, en om half zes in de winter. ‘s Zondags en op feestdagen waren de begijnen verplicht ook een tweede H. Mis van half tien bij te wonen. Ten slotte moesten de begijnen ook aanwezig zijn bij de vespers om zeven uur ‘s avonds.(153)

Daarnaast ontstond vanaf circa 1802 het gebruik van niet-openbare stichtingen, waarbij kapitalen in het bisdom werden gedeponneerd met de bedoeling dat van de interesten H. Missen zouden worden gecelebreerd in de kerk van het begijnhof voor die begijnen of haar familie die het kapitaal hadden gedeponneerd. Aan deze fundaties waren niet zelden uitdelingen van brood of kledij aan de armen verbonden.(154)

Het verbod op religieuze kledij bleef geldig. Pas op 8 september 1814 - na de val van Napoleon - kregen de begijnen formeel de toestemming om opnieuw hun habijt te dragen. Dit was later dan bijvoorbeeld kloosterzusters die zich met ziekenzorg bezighielden.(155) De begijnen van Ter Hooie verschenen voor het eerst met hun habijt in het openbaar op 29 oktober 1814. Hun kledij zag er als volgt uit: “leur vêtement est uniforme, mais simple, il consiste dans une jaquette de Drap bleu, un jupon de Drap noir les jours ouvriers, et de drap bleu les fêtes et dimanches; de bas de laine blancs, un bonnet blanc et un mouchoir de toile imprimé ou blanc.”(156)

Ook het verbod om novicen aan te nemen bleef van kracht. Het begijnhof zou pas vanaf de Belgische onafhankelijkheid in 1830 bij wet opnieuw novicen mogen opleiden. Maar net zoals in de periode 1797-1801, zien we dat ook gedurende de periode 1802-1814 begijnen werden opgeleid. Jaarlijks werden er gemiddeld acht begijnen aanvaard. Het einde van de woeligste revolutiejaren zorgde in het begijnhof voor een heropleving van het godsdienstige leven dat we dus ook weerspiegeld zien in deze steedselscijfers. De vraag blijft natuurlijk hoe de begijnen het verbod omzeilden. Er zijn vele mogelijke hypotheses. Misschien liet de Commissie het oogluikend toe. Of misschien hadden de lokale en departementale overheden geen bezwaar omdat er een chronisch gebrek was aan ervaren verplegend en onderwijzend personeel.(157) In ieder geval moeten we steeds in het achterhoofd houden dat alle wetten en arresten die Parijs uitvaardigde niet altijd even nauw werden toegepast in onze gewesten. Theorie en praktijk kwamen vaak niet overeen.

3.4 Het begijnhof als liefdadigheidsinstelling

Zoals we reeds uitvoerig behandelden, was het het caritatieve karakter dat het begijnhof redde van de ondergang. Het arrest van de consuls van 16 fructidor VIII (3 september 1800) erkende dat Ter Hooie een liefdadigheidsinstelling was: “on a constaté que ces établissements (les Béguinages) ont toujours été consacrés au soulagement des pauvres et aux soins des malades indigents”.(158) Binnen het hof werden de begijnen immers zowel financieel als medisch bijgestaan in de daartoe aangewezen instellingen.

De begijnengemeenschap was geen gesloten instelling, maar een gemeenschap die zijn rol opnam in de maatschappij. De begijnen boden hun diensten aan zieken buiten het hof en aan zieke militairen, en verzorgden onderwijs aan kansarme meisjes.

3.4.1 Georganiseerde en massale ziekenverzorging

De verzorging van zieken buiten het begijnhof was van oudsher onderdeel van het takenpakket van de begijnen. De ziekenzorg was een taak die de begijnen doorheen hun hele geschiedenis opgenomen hadden, en zowel omwille van de broodwinning als uit liefdadigheid vervuld hadden. De begijnen traden als ziekenzusters op bij familie en bij vreemden. Zieke mannen kon men pas verzorgen wanneer in hun huis een vrouw verbleef.(159) Ook gedurende de Franse tijd bleef men buiten het hof zieken verzorgen.(160) “Une trentaine de Béguines vont soigner les malades en ville”.(161)

Meer georganiseerde en massale ziekenverzorging kwam pas voor wanneer de begijnen bijsprongen voor de verzorging van zieke Franse soldaten.(162) Toen in 1809 een tyfusepidemie uitbrak in de rangen van het Franse leger, konden de Gentse hospitalen de massale toestroom van zieken niet langer aan.(163) Op 10 september 1810 vroeg de Commissie aan de grootjuffrouw tien begijnen ter hun beschikking te stellen om de zieke soldaten te gaan verzorgen: “la quantité extraordinaire de malades qui nous arrivent de l’armée des Côtes met notre administration dans le plus Grand Embarrassent; il nous manque principalement un nombre suffisant d’infirmiers. Il ne nous reste d’autre partie à prendre que de vous prier de mettre à notre Disposition une Dizaine de Béguines que vous jugerez le plus convenables à se service”.(164) Negenenzestig begijnen(165) bieden tussen september 1809 en maart 1810 hun diensten aan in het militaire hospitaal, dat was ingericht in het oude klooster van de Capucinessen.(166) Enkele begijnen werden zelf slachtoffer van de epidemie(167): “plusieurs d’entre ells ont succombé victimes de leur zèle charitable”.(168)

In 1813 werd opnieuw een beroep gedaan op de begijnen. Op 16 november vroeg de prefect aan de Commissie het nodige te treffen zodoende verwonde militairen onder te brengen in de kerk van Ter Hooie: “Je vous invite à donner dans le béguinage les mesures nécessaires pour faire enlever de cet Englise tous les objects relatifs au service du culte qui pourraient gêner le placement des lits”.(169) Vanaf 20 november werd de kerk opengesteld voor de verwonde soldaten.(170) Twee chirurgen en twee apothekers kregen er tijdelijk een vaste stek.(171) Het hospitaal werd officieel opgedoekt op 31 januari 1814.(172)

Ook na de eerste nederlaag van Napoleon (1814) en de Franse intocht, alsook na de slag bij Waterloo (1815) wordt de begijnhofkerk, ingericht als hospitaal. Opnieuw trachten de begijnen het lijden van de talloze oorlogsslachtoffers te verlichten.(173)

3.4.2 Onderricht aan kansarme meisjes

In Ter Hooie werd pas vanaf de Franse tijd onderricht verzorgd aan jonge meisje van buiten het begijnhof.(174) De eerste onderwijsactiviteiten dateren van 1804. Toen organiseerden de Franse bestuurders in het begijnhof een armenschool voor meisjes, “pour les retirer de l’Etat de pauvreté où elles sont nées et où elles demeureraient infailliblement sans la bonne éducation et le secours des Béguines.”(175) Begin de XIXe eeuw komende begijnen De Schaepmeester, Moreeuw en Thomas als schoolmeesteressen in de bronnen voor.

Aanvankelijk deed een klein kamertje dienst als klaslokaal: “les jeunes filles pauvres sont instruites dans un petite chambre encore en propriété à une Béguine”. In 1808 vroeg de grootjuffrouw de Commissie een volledig huisje ter beschikking te stellen. Volgens de grootjuffrouw voldeed het kleine kamertje niet langer omdat het aantal leerlingen opgelopen was tot dertig.(176) De Commissie gaf gehoor aan haar grieven en besloot op 23 april 1808 een huisje, volledig gratis en vrij van alle contributies en reparaties, af te staan. Maar dit op voorwaarde dat het huisje enkel en alleen werd aangewend voor onderwijsactiviteiten. De Commissie zorgde naast het gratis onderdak ook voor een jaarlijkse levering van drieduizend kg kolen om het gebouw te verwarmen.(178)

Het onderwijs was er volledig gratis. Hoewel de Commissie instond voor het onderhoud aan het gebouw, waren de onderwijskosten op rekening van de begijnen: “toutes les depenses sont couvertes par des aumônes volontaires que les béguines font à cette intention. Les pauvres filles y sont vetues et recoient fréquemment des distributions de pain “.(179) Ze gaven er onderwijs aan 40 à 50 leerlingen. De basisdoelen waren de volgende: “enseigner les principes de la morale chrétienne, à lire, écrire, coudre, filer, et fair de la dentelles.”(180)

Uit één bron leiden we af dat naast gratis onderwijs ook betalend onderricht gegeven werd. Uit een rapport, opgemaakt door de Commissie op 2 januari 1811 in opdracht van de minister van eredienssten, blijkt namelijk dat ze op dat moment onbezoldigd les geven aan 42 leerlingen en betalend aan 107 leerlingen. Vermits het hier over slechts één bron gaat, is de nodige voorzichtigheid dan ook geboden.(181)

4. Besluit

De achteruitgang die in de XVIIIe eeuw in de religieuze instellingen merkbaar was, kwam met de twee opeenvolgende Franse bezittingen van onze gewesten, afgebroken door een Oostenrijkse restauratie, en met de annexatie op 1 oktober 1795 in een stroomversnelling terecht. Onder de leuze “liberté naturelle de l’homme” liquideerden de Franse revolutionairen alle religieuze corporaties en congregaties. Ook voor vele begijnhoven betekende het Franse regime, dat bijna

twee decennia lang zijn stempel op onze gewesten drukte, het einde. De begijnhoven in het Franse landsgedeelte werden afgeschaft. Ook in Vlaanderen gaf dit bewind vooral aan enkele hoven de doodsteek. Slechts een beperkt aantal grotere instellingen waaronder Ter Hooie, kon overleven.

Tijdens de eerste Franse bezetting had het Gentse begijnhof vooralsnog weinig te lijden omdat de bewoonsters hemden naaiden voor de Franse soldaten. Na de annexatie van onze gewesten leek het er even op dat de bezittingen van het begijnhof zouden worden geconfisqueerd door de directeur van het Nationaal Domein met het oog op de verkoop van de rijke bezittingen ten dienste van de Franse staatskas. De consuls maakten echter een einde aan deze onzekerheid door op 2 september 1800 het patrimonium aan de Commissie toe te wijzen. Het begijnhof was geen religieuze instelling en hoorde daarom niet in het rijtje van de afgeschafte kloosterorden. Omdat de goederen van het begijnhof ten dienste van arme en zieke begijnen werden gesteld, werd het als godshuis erkend. De begijnen konden op het hof blijven wonen, maar betaalden hiervoor een huurprijs aan de Commissie. Ze werden niet van het hof verjaagd, maar waren hun vroegere voorrechten kwijt.

De Commissie sleutelde aan de organisatie van het begijnhofleven. Het toewijzen en de verkoop van huisjes kwam niet langer toe aan de grootjuffrouw. De huisjes konden niet langer voor het leven worden gekocht maar werden door de Commissie per termijn verhuurd. Tevens haalde de Commissie de opvolgingsprocedure van de grootjuffrouw naar zich toe door een mogelijke opvolgster zelf voor te dragen. Ook de opname van begijnen in de infirmerie stond onder strenge controle van de Commissie. Bovendien zorgde de Commissie ervoor dat voortaan geen begijnen meer werden opgenomen die niets bezaten. Zonder enige vorm van inkomen kwam men er niet in. Zo hoefde de Commissie tenminste niet tussen te komen in het onderhoud van arme begijnen.

De voornaamste verandering in het alledaagse leven van een begijn tijdens de Franse periode kwam evenwel niet vanuit de Commissie, maar werd gedirigeerd vanuit Parijs. De religieuze praktijken binnen het hof werden aan banden gelegd. Met de fructodiriaanse staatsgreep van september 1797 ving de 'Beloken Tijd' aan. De geestelijken van Ter Hooie weigerden de eed af te leggen, en de kerk werd gesloten. Toch slaagden de begijnen er in hun aanbiddingen ondergronds voort te zetten. Ook omzeilden ze het verbod op het aannemen van novicen. Onder het bevel het habijt af te leggen konden ze echter niet uit. Hoe dan ook kwam er verbetering vanaf het concordaat. De kerk werd heropend en de vieringen en getijden werden nieuw leven ingeblazen. Ook de opname van novicen kwam opnieuw in een stroomversnelling terecht. Hun habijt moest

evenwel in de kast opgeborgen blijven.

Niet alleen het godsdienstige leven binnen het hof, maar ook het kerkelijke bestuur van buiten het hof was onderhevig aan veranderingen. De begijnen moesten het tot aan het concordaat stellen zonder geestelijke beschermers of bestuurders. Het was enkel nog de prior van de Sint-Pietersabdij die, hoewel hij niet langer publiekelijk zijn ambt kon vervullen, zijn oorspronkelijke taken vervulde. Tot 1802 gaf hij zijn goedkeuring aan de rekeningen van het hof. Pas vanaf de oprichting van het concordataire Gentse bisdom kwam Ter Hooie weer onder auspiciën van de kerk. Voortaan werd de bisschop er als hoogste autoriteit erkend.

Tijdens de Franse periode kregen de begijnen twee nieuwe taken toegewezen. Van overheidswege werd op het begijnhof een militair hospitaal ingericht en een schooltje opgericht ten behoeve van kansarme meisjes. Voor de rest bleef het leven in het begijnhof zijn rustige gangetje gaan. Hoewel het verblijf van een zestigtal kloosterzusters voor enkele logistieke kopzorgen moet hebben gezorgd, hebben we geen aanwijzingen gevonden dat hun domicilie ernstige problemen veroorzaakten.

We mogen aldus besluiten dat het weinig doordacht zou zijn de impact van de Franse Revolutie op het begijnhof te beschouwen als een ware schokgolf in het begijnleven. Inderdaad, bestuurlijk en administratief werd hun onafhankelijkheid ondergraven. Na ruim vijfhonderd vijftig jaar autonomie - de kerkelijke overheden en wereldlijke voogden buiten beschouwing gelaten - werden ze van hun goederen beroofd. Toch mochten de begijnen er blijven en konden ze er, weliswaar niet meer zoals oudsher, hun leven verderzetten.

Verder onderzoek kan uitwijzen in welke mate het beheer van de begijnhof-goederen door de Commissie gevolgen had voor de financiële slagkracht van het begijnhof. De Commissie had immers het recht de opbrengsten van het begijnhof naar eigen goeddunken te besteden. Bijkomend onderzoek hieromtrent kan uitsluitel brengen.

Afkortingen

AKB: Archief Klein Begijnhof

SAG : Stadsarchief Gent

RAG: Rijksarchief

BAG: Bisschoppelijk Archief Gent

OCMW Archief: OCMW-Gent Archief

Bronnen

1 S. AXTERS, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden*, Antwerpen, 4 dln., 1950-1960; E.W. DONNEL, *The Beguines and Beghards in Medieval Culture with special emphasis on the Belgian scene*, New York, 1954; S. VAN LEURS, J. VAN MIERLO, L.J.M. PHILIPEN, *De begijnhoven*, Antwerpen, 1931.

2 H. GEYBELS, *Vulgater beghinae: eight centuries of beguine history in the Low Countries*, Leuven, 2004; J. GIJSEN, *Vlaamse begijnhoven. Ontdekken en beleven. Een sfeervolle zoektocht naar een heel eigen verleden*, Aartselaar, 1999; P. MAJÉRUS, *Ces femmes qu'on dit béguines... Guide de béguinages de Belgique. Bibliographie et sources d'archives. Archives générales du Royaume*, 1997; W. SIMONS, *Cities of Ladies. Beguine Communities in the Medieval Low Countries. 1200-1565*, Philadelphia, 2003; R. TISSEGHEM en J. DAEMEN, *Begijnhoven vroeger en nu: "Neerstigh tot eere Godts"*, Groot-Bijgaarden, 1999; M. WYNANTS (red.), *Begijnen en Begijnhoven. Dossier bij de tentoonstelling 'Begijnen en Begijnhoven jnen en Begijnhoven. Dossier bij de tentoonstelling 'Begijnen en Begijnhoven in Antwerpen', Algemeen Rijksarchief Brussel, 27 oktober-17 december 1994.*

3 K. DEVOCHT, *Het Liers begijnhof*, Lier, 1990; F. KOORN en W.A.

OLYSLAGER, 750 jaar Antwerpse begijnen, Antwerpen, 1990;

4 M. BAERT-VANDENBERGHE, Leven in het Kortrijkse begijnhof: 1858-1798, Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Ouhedkundige Kring van Kortrijk, 64, Kortrijk, 1999; H. CAILLIAU, Soo geluckigh als een beggijn. Het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hooie te Gent, 1584-1792, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, XXI, Gent, 1995; K. MESTDACH, Het Gentse Sint-Elizabethbegijnhof op het elan van de Contrareformatie (1598-1795), Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, XXV, Gent, 2000.

5 Uit dit aanbod springen twee referenties in het oog: een inleiding op een tentoonstellingscatalogus die geschreven werd naar aanleiding van zevenhonderd vijftig jaar begijnhofleven te Gent en twee artikelen over het begijnhofleven op het einde van de XVIIIe en het begin van de XIXe eeuw: Werken en Kerken, 750 jaar begijnhofleven te Gent. In het kader van de viering: 750 jaar begijnhofleven te Gent, 1234-1984. Catalogus voor tentoonstelling in het Bijlokemuseum: 29 september-25 november, Gent, 1984; A. WIJFELS, "De moeilijkheden rond de Gentse begijnhoven op het einde van de 18de en 19de eeuw", Oostvlaamse Zanten, XXXXV, 1970, 5, pp. 164-175; M. WYNANTS (red.), Begijnen en Begijnhoven. Dossier bij de tentoonstelling 'Begijnen en Begijnhoven in Antwerpen', Algemeen Rijksarchief Brussel, 27 oktober-17 december 1994.

6 Het Sint-Aubertus- of Poortakkerbegijnhof & het Sint-Elizabethbegijnhof.

7 Het zou tot 1892 duren vooraleer het begijnhof zijn volledige autonomie zou terugwinnen. In dat jaar koopt hertog Engelbert Marie, zoon van Engelbert Auguste Antoine van Arenbeg, het kerkgebouw, 30 jaar nadat het begijnhof - exclusief de kerk - reeds door zijn vader was aangekocht. Vanaf dan zouden de begijntjes verlost zijn van alle bemoeienissen vanwege de overheid.

8 K. MESTDACH, op.cit., p. 32.

9 Werken en Kerken, pp. 14-15.

10 K. MESTDACH, op.cit., p. 31.

11 Ibidem, p. 32.

12 Voor dit tweede luik baseerden we ons, behalve indien in voetnoot anders wordt gespecificeerd, op: S. AXTERS, Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden, Antwerpen, 1950-1960, IV, p. 245; W. BAETEN, "De Oostenrijkse restauraties (1790-1794)", in: België in de 18de eeuw. Kritische bibliografie. Brussel, 1983, pp. 67-70; H. CAILLIAU, op.cit., pp. 38, 41-46; L. COLLIN, "De Sint-Pietersabdij van de opheffing tot het overlijden van de laatste monnik", in: Ganda Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs, Gent, 1997, p. 94; J. GOORIS, F. STEVENS, K. VERAGHTERT e.a., Voor outer en heerd. De boerenkrijg in de Antwerpse Kempen, 1798, Turnhout, 1998, pp. 33-35; E. NÈVE, Gand sous la domination française. 1792-1814, Gent, 1927, pp. 11, 21; L. PRENEEL, "De Kerk in de Revolutietijd", in:

H. VAN DE VOORDE, L. DELSAERDT, L. PRENEEL, K. VERAGHTERT (K.) e.a. Bastille, Boerenkrijg en Tricolore. De Franse Revolutie in de Zuidelijke Nederlanden. Leuven, 1989, p. 153. A.M. REINQUIN en G. VAN BOCKSTAELE, 200ste verjaardag van de Verenigde Nederlandse Staten, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1990, pp. 136-137; F. TIELEMANS (red.), Répertoire de l'administration et du droit administratif de la Belgique, II, Brussel, 1838, p. 315; S. Van Aerschot en M. Heirman, Vlaamse begijnhoven. Werelderfgoed, Leuven, 2001, pp. 32, 40-41; M. VAN DER EYCKEN, "De Begijnhoven in de Kempen en omgeving. 1780-1850", in: De lotgevallen van de Kempische Religieuze Instellingen tussen 1780 en 1850. Studiedag Abdij Tongerlo 28 september 1996, Turnhout, 1997, p. IV; Werken en Kerken, pp. 19-22, 24, 27-28; 30-31.

13 Het amortisatiedecreet hield in dat de kerkelijke instellingen geen eigendommen meer mochten aanwerven zonder de toestemming van de burgerlijke autoriteiten. Goederen van dode hand - kerkelijke goederen waarop geen belasting wordt betaald - moesten binnen het jaar worden verkocht of geamortiseerd worden door een eenmalige belasting te betalen.

14 BAG (Bisschoppelijk Archief), Fonds Klein Begijnhof: Religieuzen die een onderkomen vinden in het begijnhof bij de afschaffing van de kloosters door Jozef II.

15 AKB (Archief Klein Begijnhof Gent), 384: Brief van het kapittel van de Sint-Baafskathedraal aan de grootjuffrouw, 14 november 1792. 16 AKB, 384: Verklaringen van H.J. Nuytens, 26 en 27 november 1792.

17 AKB, 444: Brief van de plaatscommandant Ferrand aan de grootjuffrouw, 4 januari 1793. 18 SAG (Stadsarchief Gent), Modern Archief, reeks L, nr. 19: Opgelegde belasting van 7.000.000 aan de stad Gent, 3 fructidor II (20 augustus 1794). 19 RAG (Rijksarchief), Fonds Schelvedepartement, deelinventaris D, nr. 939 (3271/20).

20 L. FRANCOIS, "Politieke geschiedenis van de Franse Tijd en van de periode van het Verenigd Koninkrijk", in: ART (J.) (red). Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 1: 19de en 20ste eeuw, Gent, 1993, pp. 177-178.

21 L. PRENEEL, op.cit., p. 155.

22 F. TIELEMANS (red.), op.cit., pp. 518-519.

23 K. VELLE, "De Hospitaalzusters van Aalst in de 19de eeuw: gezondheidszorg en caritas in een seculariserende samenleving", in: Een hart voor mensen. 300 jaar hospitaalzusters te Aalst, Aalst, 1986, p. 93.

24 A. WIJFELS, art.cit., pp. 164-175.

25 Godshuizen waren sinds de Middeleeuwen liefdadigheidsinstellingen waar alle hulpbehoevenden (armen, zieken, bejaarden, ...) konden opgenomen worden.

26 M. WYNANTS (red.), op.cit., p. 44.

27 Ibidem, p. 45.

28 AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de

Gand, p. 29.

29 Ibidem, p. 56.

30 J. LAMBERT, De verkoop van nationale goederen in het Departement van de Schelde, 1796-1814 en in de provincie Oost-Vlaanderen, 1820-1821, Gent, UGent, ODL, 1959, p. 22.

31 P. MAJÉRUS, Ces femmes qu'on dit béguines... Guide de béguinages de Belgique. Bibliographie et sources d'archives, Archives générales du Royaume, 1997, pp. 64-65.

32 AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de Gand, p. 56.

33 Ibidemp. 29.

34 Werken en Kerken, p. 32.

35 "Les citoyens Ph. Mertens et Louis Neyt, commissaires du 3e bureau, proposent d'écrire au Ministre de l'Intérieur pour lui faire connoître l'institution des hospices no. 2 & 10 et pour l'inviter en conséquence à maintenir la Commission dans la jouissance des propriétés de ces établissements" (OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance no. 122, 12 brumaire VII (2 november 1798)).

36 Vanaf 1800 door de onderprefect.

37 J. VERSCHAEREN, Burgerlijke Godshuizen, Burelen van Weldadigheid, Commissies van Openbare Onderstand en Openbare Centra voor Maatschappelijke Welzijn. Organisatie, bevoegdheden, archiefvorming, Brussel, 2001, pp. 31-46.

38 RAG, Fonds Scheldedepartement, deelinventaris D, nr. 921 (3271/8).

39 Hoewel de prior van de abdij niet langer publiekelijk zijn ambt kon vervullen, zou hij wel nog tot 1802 zijn goedkeuring geven aan de rekeningen van het hof.

40 Uit de Acta Vicariatus voor de periode 1796-1802 hebben we geen sporen teruggevonden die wijzen op enige betrokkenheid van de geestelijken van het vicariaat en van Sint-Baafs (BAG, Acta Vicariatus XLIV, XLV (1794-1802)).

41 Pas na de oprichting van het Gentse concordataire bisdom, zal de bisschop zich opnieuw inzetten van de begijnengemeenschap. Zijn autoriteit werd in het hof vanaf dat ogenblik als hoogste gezag erkend.

42 RAG, Fonds Bisdom Gent, nr. 30826 (3897/13): Lijst van pastoors en onder-pastoors in het bisdom Gent die de eed van haat tegen het koningschap hebben afgelegd (1797-1798).

43 Werken en Kerken, p. 31.

44 VANDENBRANDEN en DESCHUYTER, Les béguinages: examen de la question de leur suppression; A mes honorables collègues du Conseil communal, Gent, 1862, p. 6

45 Werken en Kerken, p. 31.

46 AKB, 367: Extrait du Registre aux Arrêtés de l'Administration du Département de l'Escaut, 14 floréal IV (3 mei 1796).

47 AKB, 367: Procès Verbal dressé au petit Béguinage, 16 floréal IV (5 mei 1796).

48 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris D, nr. 911 (3271/3).

49 SAG, Modern Archief, reeks B, nr. 12: Brief van de directeur van het Nationaal Domein aan municipale administratie omtrent de identiteit van het begijnhof Ter Hooie, 16 prairial IV (6 juni 1796).

50 Ibidem, nr. 24: Antwoord van de municipale administratie op de brief van de directeur van het Nationaal Domein van 16 prairial IV, 17 mei 1796 (28 floréal IV).

51 AKB, 367: Brief van de centrale administratie van het Schelddedepartement aan de grootjuffrouw, 23 prairial IV (11 juni 1796).

52 AKB, 367: Brief van de directeur van het Nationaal Domein aan de grootjuffrouw, 19 vendémaire V 10 oktober 1796).

53 De brief heeft geen specifieke datum, enkel weten we dat hij in het jaar IV is geschreven. En omdat de grootjuffrouw een antwoord krijgt op 13 januari 1797 moet de brief tussen september 1796 en 13 januari 1797 geschreven zijn (AKB 367: Brief van de grootjuffrouw aan de minister van Financiën, ongedateerd).

54 AKB, 367: Brief van de grootjuffrouw aan de minister van Financiën, ongedateerd.

55 Ibidem: brief van de centrale administratie van het Schelddedepartement aan de grootjuffrouw, 24 nivose V (13 januari 1797).

56 Ibidem: Brief van de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen aan de grootjuffrouw, 21 vendémaire VI (12 oktober 1797).

57 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris D, nr. 878 (3165/36).

58 "Les citoyens Ph. Mertens et Louis Neyt, commissaires du 3e bureau, proposent d'écrire au Ministre de l'Intérieur pour lui faire connoître l'institution des hospices no. 2 & 10 et pour l'inviter en conséquence à maintenir la Commission dans la jouissance des propriétés de ces établissements" (OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance nr. 122, 12 brumaire VII (2 november 1798)).

59 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance no. 145, 6 ventose VII (24 februari 1799).

60 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris D, nr. 921 (3271/8): Brief van 11 ventose (29 februari 1790) van de municipale administratie aan de Commissie.

61 Ibidem: Brief van 27 ventose VII (16 maart 1799) van de directeur van het Nationaal Domein aan de centrale administratie van het Schelddedepartement.

62 Ibidem: Brief van 9 germinal VII (29 maart 1799) van de directeur van het Nationaal Domein aan de centrale administratie van het Schelddedepartement.

- 63 Ibidem: Brief van 6 floréal VII (25 april 1799) van de Commissie aan de centrale administratie van het Scheldedepartement.
- 64 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance no. 165, 12 prairial VII (31 mei 1799).
- 65 Ibidem: scéance no. 170, 28 prairial VII (16 juni 1799).
- 66 Ibidem: scéance no. 180, 9 fructidor VII (26 augustus 1799).
- 67 Werken en Kerken, p. 32.
- 68 “Décret sur l’organisation des Ministères. 10 vendémiaire IV (2 oktober 1795)”, in: Pasinomie, 1e série, Lois Françaises, VII, p. 83.
- 69 AKB, 367: Arrête de l’Administration du Département de l’Escaut, 12 pluviôse VIII (1 februari 1800).
- 70 M. WYNANTS (red.), op.cit., p. 44.
- 71 H. CAILLIAU, op.cit., p.49.
- 72 AKB, 441: Ongedateerd document, vermoedelijk uit de Franse Tijd, betreffende het beheer van de begijnhofgoederen door de Commissie.
- 73 De voornaamste taken waren: toezicht op het doen en laten van de begijnen, verkiezing van de conventmeesteressen, gezelneden en H. Geestjuffrouwen, keuze van de onderpastoor, en het voordragen van een kandidaat-pastoor.
- 74 H. CAILLIAU, op.cit., pp. 50-63.
- 75 AKB, 367: Bief van de Commissie aan het begijnhof aangaande de verkiezing van een nieuwe grootjuffrouw, 3 april 1811.
- 76 BAG, Acta Episcopatus, V, 105 r (1 april 1811).
- 77 AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de Gand, p. 4.
- 78 H. CAILLIAU, op.cit., pp. 50-63.
- 79 E. COOLENS, op.cit., p. 54.
- 80 Tijdens de Franse Tijd werd deze functie waargenomen door Elizabeth de Vos.
- 81 AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de Gand, pp. 69-70.
- 82 H. CAILLIAU, op.cit., pp. 86-87.
- 83 AKB, 144.
- 84 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance no. nr. 216, 9 germinal IX (20 maart 1801).
- 85 Hospice no. 2 was het Groot-Begijnhof.
- 86 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance no. nr. 222, 18 pluviôse IX (7 februari 1801).
- 87 Ibidem, nr. 2: scéance no. 342, 7 ventose XI (26 februari 1803).
- 88 H. CAILLIAU, op.cit., pp. 87-88.
- 89 Gedurende de Franse Tijd werd de H. Geesttafel bestuurd door Adriaene van Lil.

- 90 AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de Gand, p. 5.
- 91 AKB, 85, 240 (A), 355.
- 92 H. CAILLIAU, op.cit., p. 167.
- 93 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, no. 1: scéance no. 118, 16 vendémiaire VII (7 oktober 1798).
- 94 AKB, 144.
- 95 AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de Gand, p. 5.
- 96 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris D, nr. 939 (3271/20).
- 97 AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de Gand, p. 5.
- 98 De intrede en de aanvaarding in het begijnhof gebeurde in drie fasen. In een eerste fase kwam het begijntje kwam als novice in het hof en woonde er dan in één van de zeven conventen. In een tweede fase werd het begijntje na negen maanden noviciaat voorbereid op het 'kleedsel'. Acht dagen voor het einde van het noviciaat begon het ritueel. Het begijntje droeg in haar convent een kroontje en brengt haar tijd door met gebed. Op de dag van de inkleding ontving de novice haar habijt: de werkkamer van het convent werd hiertoe omgevormd tot een kapel waar de plechtigheid plaatsvindt. Begijn werd ze pas na het 'steedsel', zes maanden later: de derde fase.
- 99 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris D, nr. 106 (3785.4).
- 100 In 1862 was data zes jaar (AKB, 444: Requête de grandes dames et supérieures des deux béguinages de Gand, p. 5.)
- 101 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 106 (3785.4).
- 102 H. CAILLIAU, op.cit., p. 164.
- 103 Werken en Kerken, p. 122.
- 104 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 106 (3785.4).
- 105 H. CAILLIAU, op.cit., pp. 82-83.
- 106 AKB, 36.
- 107 Ibidem, no. 2: scéance no. 360, 6 messidor XI (25 juni 1803).
- 108 Ibidem, reeks 69, pp. 6-60.
- 109 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 2: scéance no. 360, 6 messidor XI (25 juni 1803).
- 110 Ibidem: scéance no. 345, 17 floréal XI (7 mei 1803).
- 111 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 69, pp. 129-192.
- 112 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance no. 239, 29 messidor IX (18 juli 1801).
- 113 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 106 (3785.4).
- 114 AKB, 144.
- 115 H. CAILLIAU, op.cit., pp. 95, 146.

116 AKB, 84, 114, 142, 143.

117 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 1: scéance no. 201, 6 germinal VIII (27 maart 1800).

118 RAG, Fonds Schelvedepartement, deelinventaris L, nr. 131 (3233/41).

119 AKB 368.

120 O. ONGENA, op.cit., pp. 75-76.

121 RAG, Fonds Bisdom Gent, nr. 30826 (3897/13): Lijst van pastoors en onder-pastoors in het bisdom Gent die de eed van haat tegen koningsdom hebben afgelegd (1797-1798).

122 O. ONGENA, op.cit., p. 77.

123 RAG, Fonds Schelvedepartement, deelinventaris L, nr. 136 (3233/46): Lijst van de priesters die werden gevangen genomen in het huis van de Alexianen te Gent, sinds 21 nivose VII (10 januari 1799); Huybrecht en Vander Straeten komen niet in de lijst voor. RAG, Fonds Bisdom Gent, nr. 30832 (3897/11): Naamlijst van priesters en leken, opgesloten in het Cellebroedersklooster te Gent (1799); Huybrecht en Vander Straeten komen niet in de lijst voor. RAG, Fonds Schelvedepartement, deelinventaris L, nr. 130 (3233/9): Liste des prêtres qui se sont soustraits aux arrêtés de déportation prononcés contre eux par le Directoire exécutif (1799); Huybrecht en Vander Straeten komen niet in de lijst voor. RAG, Fonds Schelvedepartement, deelinventaris L, nr. 130 (3233/9): Liste des prêtres qui ont été arrêtés (1799); Huybrecht en Vander Straeten komen niet in de lijst voor.

124 RAG, Fonds Schelvedepartement, deelinventaris L, nr. 130 (3233/9): Lijst van priesters van het jaar 1797, goedgekeurd door de municipale administratie op 9 frimaire VI (29 november 1797).

125 O. ONGENA, op.cit., p. 80.

126 AKB, 368. 127 O. ONGENA, op.cit., p. 81. 128 Werken en Kerken, p. 31. 129AKB, 142, 143.

130 AKB, 114, 142, 143.

131 M. CLOET, L. COLLIN, R. BOUDENS (red.), op.cit., p. 245.

132 J. LAMBERT, op.cit., p. 128.

133 RAG, Fonds Schelvedepartement, deelinventaris D, nr. 932 (3271/18).

134 Werken en Kerken, p. 33.

135 In navolging van de wet van 24 augustus 1790, gepubliceerd in de Verenigde Departementen op 5 messidor V (juni 1790, art. 26 en 29), van het decreet van 3 juli 1791, gepubliceerd op 23 floréal IV (12 mei 1796, art. 3), en van de wet van 26 september 1791, gepubliceerd op 7 pluviôse V (26 januari 1797, art. 1 en 4).

136 AKB, 368.

137 BAG, Fonds Klein Begijnhof: G. Celis, Eenige aantekeningen uit de geschiedenis van het Klein Begijnhof. 1e Deel. De geschiedenis van het hof, 1917, s.p.

138 RAG, Fonds Schelvedepartement, deelinventaris D, nr. 939 (3271/20).

- 139 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 140 (5419).
- 140 O. ONGENA, op.cit., p. 83.
- 141 F. CLAEYS BOUUAERT, op.cit., p. 49.
- 142 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 140 (5419).
- 143 Ibidem, nr. 61 (3064/1).
- 144 Ibidem, nr. 58 (3891/2).
- 145 M. CLOET, L. COLLIN, R. BOUDENS (red.), op.cit., p. 266.
- 146 "Décret impérial du 5 nivose XIII relatif au mode de payement du traitement accordé aux desservans et vicaires des succursales", in: Collection de lois relatives aux cultes; publiés depuis le concordat jusqu'au 1er janvier 1813, Parijs, 1813, p. 131.
- 147 AKB, 441: Ongedateerd document, vermoedelijk uit de Franse Tijd, betreffende het beheer van de begijnhofgoederen door de Commissie.
- 148 AKB, 444 : Reflexions a l'appui de la requête présentée a son Excellence le Baron de Vincent, gouverneur provisoire de Belgique, au mois de mai 1814, afin de rendre l'administration et la jouissance de ses anciens biens au petit Béguinage dans la ville de Gand.
- 149 Het lijkt dus alsof de kerk werd heropend vooraleer de clerici hun eed hadden afgelegd. Maar dat is niet zo. Een half jaar voor de plechtige eedaflegging in de kathedraal hadden de geestelijken immers reeds hun naam toegevoegd aan een lijst waarin alle priesters plechtig beloofden de eed te zullen afleggen (RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 140 (5419).
- 150 AKB, 368.
- 151 Ibidem. 152 M. CLOET, L. COLLIN, R. BOUDENS (red.), op.cit., p. 272.
- 153 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 52 (3099/14).
- 154 BAG, Fonds Klein Begijnhof: G. Celis, Eenige aantekeningen uit de geschiedenis van het Klein Begijnhof. 1e Deel. De geschiedenis van het hof, 1917, s.p.
- 155 M. VAN DER EYCKEN, op.cit., p. IX.
- 156 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris M, nr. 968 (3785.8): Brief van de commissaire général de l'intérieur aan de intendant van de Schelde van 8 december 1814.
- 157 K. VELLE, op.cit., p. 93.
- 158 AKB, 444 : Requête présentée par les grandes-dames et supérieures de deux béguinages, p. 15.
- 159 H. CAILLIAU, op.cit., p. 165.
- 160 RAG, Fonds Schelddedepartement, deelinventaris L, nr. 106 (3785/4).
- 161 AKB, 444: Verzoekschrift van kanunnik Triest aan Willem I, 30 oktober 1824.
- 162 H. CAILLIAU, op.cit., p. 165.

- 163 F. VERMUYTEN, Onze Vlaamse begijnhoven, Antwerpen, s.a., p. 70.
- 164 AKB, 367: Brief van de Commissie aan het begijnhof om infirmeriezusters ter beschikken te stellen, 10 september 1810.
- 165 AKB, 327.
- 166 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 5: scéance no. 580, 8 september 1809.
- 167 AKB, 444: Verzoekschrift van kanunnik Triest aan Willem I, 30 oktober 1824.
- 168 RAG, Fonds Scheldepartement, deelinventaris D, nr. 939 (3271/20).
- 169 AKB, 367: Brief van de prefect van het Scheldepartement aan de Commissie in verband met de installering van een militair hospitaal in de kerk van Ter Hooie, 16 november 1813.
- 170 AKB, 368.
- 171 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 57, nr. 7: scéance no. 711, 26 september 1813.
- 172 AKB, 96.
- 173 Werken en kerken, p. 32; AKB, 444: Verzoekschrift van kanunnik Triest aan Willem I, 30 oktober 1824.
- 174 H. CAILLIAU, op.cit., p. 164.
- 175 AKB 444 : Verzoekschrift van kanunnik Triest aan Willem I, 30 oktober 1824.
- 176 AKB 369: Brief van de grootjuffrouw aan de Commissie aangaande de onderwijsactiviteiten in het begijnhof, 19 februari 1808.
- 177 OCMW-ARCHIEF, Fonds Burgerlijke Godshuizen, reeks 69: p. 71.
- 178 RAG, Fonds Scheldepartement, deelinventaris D, nr. 939 (3271/20).
- 179 Ibidem.
- 180 AKB 369: Brief van de grootjuffrouw aan de Commissie in verband met de onderwijsactiviteiten in het begijnhof, 12 maart 1808.
- 181 RAG, Fonds Scheldepartement, deelinventaris D, nr. 939 (3271/20).